

JÓSIKA MIKLÓS
EMLÉKIRAT

GYERMEKKOR

1794

I.

Ha az ember bizonyos kort elért s egész hosszú életére visszaemlékezik, egy az – ami mindennek fölött meglepi, s ez, a leghosszabb életnek is rövidsége.

Minden, a mi volt, gyors, mondhatni, rohamos álomként vonul el előttünk, melynek egyes jeleneteit olykor ezer kinok közt éltük keresztül – óráknak számítván a rohanó perczeket, éveknek a hosszú, setét napokat s melynek összesége az álom talányosságával tűnt el. A gondviselés úgy akarta: hogy az emberi életben jó és rossz, öröm és bánat váltakozzék, hogy az évek, melyek visszahozhatlanul elhaladtak, magukban tanulságot és kiábrándulást foglaljanak, s akkor, mikor már nincsenek – ezt hagyják örökségül és emlékül.

Valamint a természetben nagy és kicsiny nem léteznek – mivel a végtelen fogalmával szemközt minden összehasonlítási mérv megszűnik; úgy az életben is a kis és nagy események ugyanazon utját az enyészetnek követik.

Az egyszerű életben, mely *procul negotiis*, mint Horácus mondta – lefoly, vagy mely, mint a vészbe sodort sajka, nem egyéb hosszú küzdésnél: olykor nagy kincse rejlik az okulásnak és számításnak.

Ez egyik oka, miért hiszem én, hogy minden életnek, – bárminő egyszerű legyen, ha hosszúra nyúlt, – megvan a maga fontossága.

Ime az indok, mely engemet arra birt, hogy felszólítás következtében, de érett megfontolás után, a nehéz, sikamlós, öntagadó munkát felvállaljam, mely visszaemlékezéseimet magában foglalandja.

Én Istennek ingyen kegyelméből, mikor e sorokat írom, középszámítás szerént – a leghosszabb emberi kort értem el. Alig hiszem, – mivel a régi kezdetleges emberek az éveket alkalmasint a hold után számították, – hogy az öreg Methusalem is sokkal korosabb lett volna nálamnál, azt pedig, hogy az évek súlyát – jó órában legyen mondva – oly könnyen birta vállain, – ezt már épen nem hiszem: mert én a hetvenedik évet töltöttem be.

Ebből világos, hogy életrajzolóim, van pedig ilyen elég, magam is különböző nyelven tized ismerek – engemet két évvel megifjítottak, miután nem 1796-ban, hanem 94-ben születtem Tordán april 28-án.

Én ezt hálával Isten iránt fogadom, ki életemet, a legviszontagságosabbak egyikét, ily hosszúra nyújtotta, s nekem ez agg korban annyi erőt engedett, hogy ily élet visszaemlékezéseit leirhassam.

Soha sem tudtam megfogni azoknak beteges hiúságát, kik korukat eltagadják; s alig nevettem életemben jobb izüen, mint mikor egy jeles hazai író egy másikat öregnek nevezvén – hozzá tette: nem sértés (sic) – mert én is öreg vagyok.

Aztán igazat szólva, kevés ember volt oly fiatal mint én annak idejében, és még kevesebbnek tartott fiatalsága oly sokáig mint az enyim; miért szégyenleném én e szép hosszú életet, melyet nekem gyermekkorom óta késő öregségig annyian kívántak, s melyre, bevallom gyöngeségemet, jó szemekkel, jó fogakkal, csudás erőben – s el nem tompulva semmi iránt: mi szép, jó és nemes, s a korral lépést tartva, mindvégig, büszke tudok lenni s azt hiszem, nincs okom oly életet szégyenleni, melynek minden évét több mint egy-egy kötetnyi munkával fódhetem be, hogy a szél el ne hordja.

Ha e hosszú életért ily erőben mindenk fölött a gondviselésnek tartozom hálával; igen sokat köszönhetek azon szigoru, spártai nevelésnek is, melyben részesültem, mely idegeimet jókor megedzette s melyet egész hosszú életem alatt magam folytattam s egészítettem ki: habár egész őszinteséggel bevallom, hogy elég bolondságot követtem el életemben.

Azt kérdi valaki: ha boldog volt-e e hosszú, hosszú élet? – Ha rózsákkal volt-e elhintve ifjuságom? ha a férfiu-kort fellegetelen ég borította e? és most, mikor az évek a félig fáradt vándorra nehezettek, aranygyümölcsöket termett-e a viszontagságos munkás évek hosszú sora? – Erre e munka fog felelni.

Ismerem én ennek minden nehézségeit: tudom jól, minő

vására a hiuságnak nyílik az önéletrajzírók előtt, s miként ítél a világ azok felett, kik elég gyengék s elég gyerekesek, egyszerű életüket s egyszerű személyüket a világ nagy eseményeinek keretébe foglalni, s úgy szólván, magoknak szobrot emelni.

Tudom, hogy e szirteket, sem Chateaubriand, sem George Sand, sem Alexander Dumas, mint szintén a régibb francia emlékirók, mint St. Simon, Créqui marquissó s a többiek egytől egyig ki nem kerültek egészen. Hazai emlékiróink pedig, úgy-mint Kemény János fejedelem, Bethlen Miklós, II. Rákóczi Ferencz maga – s a jó, de sokszor kuruczból labanczczá változó Cserey Mihály emlékirataikba sok olyat vegyitettek, mi elmaradhatott volna.

Ismerem tehát a feladat minden nehézségeit; azért eleitől óta erős feltett szándékom oly rendszert követni, mely magán életeseményeimet, minden tanulság mellett, melyet azok magukban foglalnak, mereven elválasztja a nagyszerű körözettől, melyben azok lefolytanak.

Ítéleteimben a tisztelt olvasó soha se keresen egyebet mint magán-nézetet: más szavakkal: ha eseményekről, vagy felebarátomról szólok, soha sem állítom, hogy az eseményekről ítéletem egyéb, mint saját felfogásom; és felebarátomról, legyen ítéletem szigorú, vagy kedvező, soha sem mondom: ez az ember ilyen volt; hanem csak ezt és annyit: én ezen embernek jellemét, tevékenységét, tudományát, gyengeségeit, vagy gonosz hajlamait így fogtam fel. Nem mondok ki tehát senki és semmi felett ítéletet, csak nézetet: de ezt annál nyiltabban, mennyivel mállottabb kort élünk, hol bizonyos conventionális s többnyire sikerhez és időjáráshoz kötött felfogás létezik, mely a nemzet jellemét vesztegeti meg; nagy embereket fúj föl igen kis emberekből, s fehérnek kiáltja ki, a mit alig tegnap feketének állított.

De hiszen mindez csak magán vélemény. Az ítéletben az ember többnyire téved; az idő, olykor késő idő érleli meg azt, s valamint nem egy, ugynevezett kis embernek élete – nyer olykor századok mulva fontosságot, mint talán első kereke a még feltalálendő gépnek: úgy korunkig annyi nagyságot hig-gasztott le a történelem s tudomány, hogy méltán lehet az emberi ítélet ingatagságán aggódnunk.

Tudom egyébiránt, hogy emlékirataimban teljes lehetlen magamat oly igen kicsinynyé, majdnem áthómmá lehiggasztani, hogy ezzel némelyek hiuságát kielégítsem. S ime ez egyik legnagyobb saltája és rodusa ez emlékiratoknak. Eltalálni a helyes arányt szerénység és túlszerénység közt. Öszintének

lenni, a nélkül, hogy sértsünk; igazat szólni fejünk betörésének kockázatásával, a nélkül hogy szenvedély által magunkat kimélytelenségre engedjük ragadtatni, ime a nehézségek nehézsége!

Egy más kényes érintésű nehézség is áll még előttem: kikerülni amaz árva, beteges álszerénységet, melyet a francia pruderienek nevez, s e vén leányi s aggszüzi féltékenység által emlékirataimat meghamisítani s magamat jobbnak festeni, mint vagyok.

Homo sum, humani a me nil alienum puto, s ha olykori kalandjaimban a neveket elhallgatom s túl nem megyek azon, a mit mivelte embernek irni szabad: azt hiszem, hogy emlékirói kötelességemnek megfelelttem.

Mivel az ily emlékiratok kissé kimentek, legalább nálunk, a divatból, sokan talán hibáztatni fogják, hogy olykor gyermekkori csínyek is előfordulnak bennök; de a ki a régibb s újabb emlékiratokat olvasta s tudja hogy ezek egyik főérdeke a részletekben van, el fogja azt is ismerni, hogy e részben több mérséket tartok eldődeimnél.

Két dolgot legalább senki sem fog szememre vetni: hogy igazságtalan vagyok, s hogy félek. Azt pedig, ha vastag daróczosságokért magamnak – legfelebb egy kis inderkedéssel s persiflageal szerzek elégtételt, ezt nekem mindenki megbocsáthatja.

*

Habár ezen első cikkem homlokán születésem éve áll, igen természetes, hogy saját közvetlen észleleteim később veszik kezdetüket, s ha már itt első zsenge gyermekéveimről is szólok, ezt hallottakból s kétesebb s homályosb visszaemlékezéseimből jegyzem föl.

Azt állítják azonban, hogy a zsenge gyermekkori visszaemlékezések a legelevenebbek s ezt magamon is tapasztalom annyiban, hogy öt éves koromra igen elevenen vissza tudok emlékezni: tehát még a mult század utolsó évére, 1799-re.

Ez időben atyám báró Jósika Miklós és anyám gr. Lázár Eleonóra Bilakon közel Beszterczéhez laktak. A helység nagyobb részt szász s a tekintélyesebbek egyike Erdélyben. Az egész falut más apró részekkel együtt szülőim birták, kiknek helyben Bilakon kényelmes udvarházuk volt, mely később másnak adott helyet. A jószág most gr. Lázár Mórné, nővérem Barcsayné leányának birtoka.

Atyám ez időkbén a harmincz években volt, csinos, mivelte férfit, kít a közügyek inkább érdekelték mint sok mást s a ki

ama nevezetes korban, a francia forradalom napjaiban, élénk figyelemmel kísérte az eseményeket.

Nem csoda, hogy a mély béke és tespedés közepette, mely akkor hazánkban uralkodott s az ifjúságot a szokatlan események felrázták mámorából s az atyám is egyike volt azoknak, kik, miként erre, igaz, kissé homályosan tudok csak visszaemlékezni, nem egyszer igen heves politikai vitákba elegyedtek. Atyám egyébiránt érzésénél fogva azon időben ép oly forradalmi eszméssel foglalkozott, mint a minő békés s az ügyek döcögő menetével kibékült úrrá vált később, ki a kormányt a legnyugalmasabbak egyikének és így nem háborítandónak hitte.

No de ez később jött, s atyám fiatal korában, miként maga mondta, igen közel állt ahhoz, hogy a confoederatkával fejen, a Koszciusko-féle forradalomban részt vegyen. Később magán mulatságból e mai napig híres marsaillaisenek szavait: «Allons enfants de la patrie!» sat. magyarra fordította; mi ártatlan mulatságáért sem nem háborgatták, sem nem gyanusították. Ime egy kis előnye az akkori időknél, a mostaniak felett.

Anyám, kedves, nem annyira szép mint kecseljes fiatal, akkor 25 éves nő volt, ki most is szép fehér arczával és setét hollófürteivel előttem áll, mintha csak kedves szemeibe néznék.

Feddhetlen erényü, atyámhoz bensőleg ragaszkodó, e mellett vidám, eszes és nyájas nő volt, kit mindenki szeretett és becsült.

Mikor én az öt évet betöltöttem, négy testvérem élt: a nálamnál egy évvel idősb Rozália, a nálamnál egy évvel ifjabb Imre, a két éves Zsuzsánna s a még pólyában nyugvó Samu. A legidősb Zsigmond és a harmadik Kati már a sirban nyugodtak.

Mielőtt tovább mennék, talán itt az ideje családomról, a Jósika-családról valamit mondani.

Minden, vagy majd minden családnak van történelme mellett legendája és meséje is.

Hány család azonsága volt már kétség sőt per tárgya, s hány régi törzsökös családra fogtak már egy vagy más mesét!

B. Wesselényi Miklós a balitéletekről irt munkájában igen kedélyesen és mulattatólag adja elé, miként származtatták le a Wesselényi-családot egy cigánytól; a modenai herczeg pedig, a Nagy-Kállay családnak azonságát a régi ily nevű családdal, merőben tagadta s e tárgyban pör is folyt, melyet egy Cziko nevű ügyvéd valami Olaszországból hozott oklevelkével nyert meg. Aztán nem nevezte-e Cserey Mihály az annyira kitünő

Teleki-családot oláhnak, s nem törük-e fejüket a román genealogok és philologok azon, hogy egész sereg ős törzsökös magyar családból oláh családokat hevenyészsenek.

Igen sok ehez hasonló mesét és tévedést hozhatnék föl, de mivel ezuttal csak a Jósika-családról van szó, elmondom ennek is legendáját, hogy aztán elmondhassam az egyedüli valót.

Erdélyben két jeles, tudományosan mivelt öreg ur volt, az egyik Strausenburg szász kormányiszéki tanácsos, igen tanult s köztiszteletű uri ember; a másik Cserey Miklós, ki fiatalabb korában országgyűlésekben is szerepelt, igen nyájas, habár kissé különczködő öreg ur volt, s különösen nagy genealog. E részben elmondhatom, hogy jártasabb emberrel alig találkoztam az életben; egyébiránt is igen sokat tudott s egész életét olvasással s tanulással töltötte, úgy hogy társalgását, a nevezetes különbség mellett is politikai nézetünkben, a legélvezetesebbek egyikének találtam. E két öreg urat azért hoztam föl, hogy elmondhassam az ő legendájukat a Jósika-családról.

Mindketten merőben állították: hogy Jósika István, ki oly közel állt az erdélyi fejedelemséghez, hogy az Athnamét már kezei közt tartotta, nem volt más, mint Báthori Kristófnak fia, tehát Zsigmondnak az erdélyi fejedelemnek fivére.

Az öreg urak ezt így indokolták: hogy Jósika István a Báthoriakkal együtt növeltetett a jezsuita atyák által Olaszországban. Első ifjúságában egészen otthonos volt a fejedelmi udvarban, már 32 éves korában erdélyi korbátnok s egy-két hadjáratban vezér a törökök ellen: hogy őt állítólagos fivére, – később halálos ellensége Báthori Zsigmond, maga megkinálta az erdélyi fejedelemséggel, miként ezt a történelem följegyezte. Mindezekből aztán kiokoskodták az öreg urak, hogy ily rokonszenvet nem lehet másként megfejteni, mint úgy, a hogy ők azt megfejtették.

Emlékezem jól, hogy Cserey Miklós, ki szomszédom s barátom volt, s hozzám s rokonához b. Wesselényi Miklóshoz gyakran eljött, valahányszor a Jósika-család eredetéről volt szó, nekem azt mondta, hogy Báthoriak vagyunk.

No de van egy másik legenda is, mely minket egyenesen Kantakuzeno János görög császártól származtat le, állítván: hogy az első Jósika, kit e néven a hazában ismertek, nem volt más, mint Kantakuzeno Jánosnak fia. A különös az: hogy atyám s nővérem gr. Kendefy Ádámné is e véleményben valának.

Szükséges-e mondani? hogy az egyik, szintoly szélből kapott mese, mint a másik. A Báthoriakra nézve csak annyi áll:

hogy leányágon egyenesen a Báthoriaktól, névszerént Báthori Annától, Jósika Zsigmondnak nejétől származunk le, s így elég Báthory vér van bennünk. No de mi hássznál! mondja erre Fisch Ábrám.

A harmadik s utolsó mese ama kezdetlegesegek egyike, minők hazánkban, főleg Zsigmond király koráról irattak a régi krónikákban.

Zsigmond király, nem tudom melyik utjában, Karansebes vidékén egy kis csapattal találkozott, egytől egyig 10–12 éves fiúk valának, s vezérok sem volt korosabb.

Mikor a király a kis jól-rosszul fölfegyverzett csapat előtt ellovagolt, azt kérdezte a kis hetyke vezértől: mi a neved? Jósika! felelt ez, alkalmasint megrövidített keresztnévét mondván; s a király megveregette vállát, s nemesi czimmel és a Jósika névvel ajándékozta meg.

Elmondván itt mindazt családunkról, mit mindenki annak fog itélni, a mi: t. i. mesének; – elmondom most a valót.

Az ugynevezett Óra-világ alkalmával a gyermekeket hangyabolyba temető halhatatlan férfiak, a többi közt a branyicskai régi, Martinuzi-féle kastélyt is elhamvasztották, hol családi irományaink közt a legtöbb családunkra és annak egy időben roppant birtokára vonatkozó irományok is oda égtek.

Ez okon történt, hogy habár az eredeti adománylevelek megvoltak, teljes lehetlen lón a bánáti birtokokra nézve az usust bebizonyítani; habár Jósika Sámuel, később erdélyi korlátnok – legalább miként nekem mondta – eleget fürkészte a dolgot. A mi engemet illet, soha sem számítottam arra, hogy bánáti birtokainkat valaha visszakapjuk. A híres Nyáry, Lónyay, Báthory-per nem is billentett rajtam: én ezeket Sikó derék ügyvéd nagy botrányára: prókátorabrnak neveztem. Tőlem azon 66 – ha nem több – család, mely a régi Jósika-birtokokban uralkodik, igen nyugodtan alhatott ítélet napjáig.

Mindazáltal részint a családi irományokból, részint az erdélyi s magyarországi családokra vonatkozó munkákból egész bizonyossággal ennyit tudunk:

Még 1561-ben, tehát a XVI. században élt egy Jósika, keresztnévén Albert, ki Zarándvármegyében, Gelvácson birt. 1593-ban, tehát 32 évvel később, Jósika István nőül vette a fejedelemnek Báthory Zsigmondnak egyik rokonát, Fúzi Borbálát.

Már most, Dávid lett legyen-e Jósika Istvánnak atyja, vagy János, ezt egészen világosan kideríteni nem lehet; annyi

bizonyos, hogy Istvánnak egyik fivérét Jánosnak nevezték, de a ki nem sok vizet zavart.

Hogy Jósika István báró lett volna, ez tévedés, a báróságot a család a XVII-dik század utolsó éveiben kapta, s így a legrégebb mánás-családokhoz tartozik, miután a legtöbb magát a XVIII. és XIX-ik századból napolja.

Jósika Istvánnak Fúzi Borbálától való fia Zsigmond, Báthory Annát vette nőül, és ettől született Gábor fia, e néven első a családban.

Nem lehet itt czélom a család történetét megírni, ennek nagyobb keret kellene, mint emlékirataim; azért csak a lehető rövideggel mondok annyit, a mennyi elég annak bebizonyítására, hogy családuk a régiek egyike, a mánás családok közt pedig épen a legrégebbhez tartozik, s annyira ős-törzsökös magyar, hogy az első Jósikától kezdve az utolsóig egyikünkben sincsen még egy szemernyi oláh vér is. Erről mindenki meggyőződhetik, ki családi leszármazásunkat olvassa, melyet Kőváry s Nagy Iván munkáiban megtalál, s melynek némely tévedéseit alább kiigazítom.

Igaz, hogy egy alkalommal, nem olyan régen, saját családuk egyik igen jeles tagja, mondott olyas valmit, mintha történelmi adatok léteznének arról, hogy családuk oláh eredetű. En senkinek sem akarom a gusztusát elrontani: de részemről merőben állítom, hogy történelmi pletykák létezhetnek, de egyetlen történelmi adat, családi leszármaztatás, vagy bármi egyéb, mi bizonyító erővel bírna, s ezen állítást távolról is indokolhatná, nem létezik. Az egész történelmi adat az, és csak annyi, hogy mikor Jósika István, kit senki sem festett le őszintébben mint én, s ki, bármiként ítéljen róla a világ, Erdélynek az időben legesesebb s legtehetségesebb embere volt; mondom, az ifju korlátnok fejükre nővén azoknak, kik őt eszközül akarták felhasználni, haragjukban őt is, mint Teleki Mihályt, a Maijláthokat s annyi mást, oláhnak nevezték. Mivel igen ügyetlenül csak egyet bizonyítottak, hogy oláhnak nevezetni sértés volt.

Sajnálám azonban, ha valaki e protestatiót másnak venné, mint a mi: tudniillik igazság földerítésének kalandozó mese helyett.

Én a régi eredetben semmi legkisebb érdemet nem látok; a legrégebb családnak lehet igen haszontalan, kenyérvésztegető fia, vannak erre példák, s a legujabbnak – a tegnapelőttinek, ha tetszik – lehetnek oly jeles tagjai, kik emelt fővel járhatnak.

Ha családunk oláh eredetű lenne, legcsekélyebb okát sem látom annak, hogy ezért piruljak, nem volna sem első, sem az egyedüli, s legyen az oláh – dák eredetű, miként én hiszem, – vagy elkorcsosult római, a mi csak részben áll, annyi bizonyos, hogy Oláhország levén, oláh nemzet is van, hogy tagjai közt sok derék férfiú élt és él, s hogy végre minden nemzet megérdemli, hogy becsüljük. – Ha tagadom tehát családom oláh eredetét, oka az, hogy ez meggyőződésem, s nevetségesnek tartanám, meggyőződésem ellen szólni vagy hallgatni.

Talán itt a helye családi lezármaztatásunkba becsuszott némely tévedést, kihagyást s változást följegyezni.

Legelső tévedés az, hogy a Jósika-családnak három ága van: a branyicskai, szurdoki és váraljai. Kezdetben a család magát de Karansebes et Zsidóvár irta.

Branyicskát, – miután karansebesi részbirtokát, s később a zsidóvári urodalmat, mely Magyarország leggazdagabb részében 60 helyséből állt, miként arról Benkő Transylvániája is tanuskodik – elvesztette, – mondom, ez idő óta Branyicskát a Maros mentén a család közösen bírta.

Szurdoki ágról már azért sem lehet szó, mivel Szurdok Csáky-jószág s leányágon jött a család kezébe.

Ezen ágat tehát lehetne ó-fenesi ágának mondani, de ez is leányt, fiut egyenlően illető birtok. Szurdok sohasem volt a család ezen ágának fészke, atyám maga Ó-Fenesen és Bilakon lakott többnyire.

Második ártatlan tévedés az, hogy atyám a tudományok szenvedélyes kedvelője lett volna, s hogy gyönyörű könyvtárt szerzett. Atyám igen művelt ember volt, szeretett olvasni, de egész könyvtára egy jókora üveges almáriomban elfért, s e könyvtár is kölcsönadott s olykor kérés nélkül elhordott könyvek miatt – annyira hiányos volt, hogy a nagyobb munkák közül alig maradt egy-kettő teljes.

E kis könyvtárra nézve, Kőváry, egyébiránt jeles munkájában egy igen mulatságos adomát olvastam, melynek csak az a hibája van, hogy egészen el van fordítva. A való az: hogy mikor e hiányos könyvgyűjteményen megosztottunk, mindegyikünk kiválasztott pár csonkítlan munkát, a többi aztán mint maculatura négy halomra oszlott, s többnyire egy Panajott Miklós nevű, atyámhoz bejáratos görög üzérnek maradt.

Én e gyűjteményből, régiségére nézve a többi közt egy igen érdekes munkát kaptam – a világ 8 csudáját képekkel, – a melyben igen részletesen le volt a Noe bárkája írva, s miként

élelmezte Noé ur azt a sok állatot, melyet a végpusztulástól megmentett.

Én e curiosumot a kolozsvári Lycaeum könyvtárába szántam, még pár ily érdekes ósággal; de egy táblabíró, ki ez időben olykor meglátogatott, elkérte tőlem olvasásra, és soha többé vissza nem tudtam kapni. Hallottam később, hogy így szép kis könyvtárt csenegetett össze.

Ha emlékezetem nem csal, csakugyan a Kőváry munkájában, családunknak hibásan elnevezett szurdoki ága a tudományoknak s műzsáknak élt. – Ez is tévedés, valamint az egyik, általa branyicskainak nevezett ág polgári hivatalokat viselt; úgy a másik, melyhez én is tartozom, a hadi pályát választotta. Mózes szépatyám alezredes volt a székely huszároknál, s a török háború alkalmával a maga költségén veres öltözetű szabad lovas csapatot állított.

Levéltárunkban egy, nejéhez Wesselényi Katához irt levele van, ha az oláh atyafiak el nem kobozták, melyben írja, mennyire kívánják felsőbb helyen, hogy ősei vallásától eltérjen és katholikussá legyen, még főispánsággal is megkinálták, de siker nélkül.

Imre, nagyatyám, előbb a magyar testőröknél volt, később százados a székely huszároknál, ő is átment a proselitismusi hadjáraton, mely akkor divatban volt, s csakugyan áttért a katolikus vallásra, melyben atyám is növeltetett. Én voltam családban az egyedüli, ki visszatértem őseim hitére s a régi akolba.

A katonai szellem nem csak atyámban, miként később látni fogjuk, hanem bennem és fiaimban is megvolt; én gyermekkorom óta katona voltam, s résztvettem ama híres napoleoni hadjáratokban, melyeknek emlékezete még oly eleven előttem.

Fiam Miklós 14 évig katonáskodott, s az utolsó előtti olasz háboruban Radecky alatt mint dzsidás százados résztvett. Második fiam Geiza, a forradalom alatt mint főhadnagy és százados 22 csatában vett részt. A harmadik, Leo is szagolt egy kis puskaport, az oláhok ellen; a negyedik pedig Gyula, most is huszár-főhadnagy.

Ime a műzsák, melyeknek családom ez ága szolgált; láthatja a t. olvasó, hogy ezek gonosz, bajuzsos műzsák voltak. No de ez sem új, nem láttunk-e már bajuzsos mamákat, s szakállas magyar gazdasszonyokat?

Még egy hiány a családi táblázatban az, miszerint nincs megmondva, hogy 1-ső Jósika Sámuel tábornok volt, s hogy Jósika János nem ezredes, hanem tábornok.

A váraljai ágban is kimaradt Jósika Pál atyjának neve, István. Igen könnyű leende pedig nem csak atyját, hanem nagyatyját és szépatyját is magától Jósika Páltól megtudni.

Én ez ággal semmi összeköttetésben nem voltam, ez az oka, hogy nem tudom a részleteket.

Majd mikor a sor az én életleírásaimra kerül, lesz alkalmam még furcsább és mulattatóbb tévedéseket fölfedezni.

Most visszatérek Bilakra atyámhoz.

Atyám ez időben, néhány utazást kivéve, falun lakott, hol háza a legvendégszeretőbbek egyikének tartott, s többnyire vidám és népes volt. – Atyám híres lovas volt, mindig jó és szép lovakat tartott, s főleg ez időben, s még jóval később, télben nyárban lóháton utazott.

Csupa mulatságból jegyzem itt föl azon öltözetet, melyet akkor vasárnaponkint, vagy ha vendégeink voltak, viseltem, s mely a mostani gyermek-öltözetektől nagyon is különbözött.

Volt nekem egy, nehéz rózsaszín brokátból, fehér apró pettyekkel készült, elől kerekre kivágott mentécském, kék rókaprémmel s igen vékony ezüstszinór-készülettel. Ehez vad-alma-szín mellény s hasonló színű nadrág ezüstpaszamánttal, sarkantus csizma – főbüszkeségem, – s egy fekete selyemcsákó, felül ezüstpaszamánttal s egy kis forgóval.

Hiszi valaki vagy nem, de én most is látom magamat ez öltözékben, s világosan emlékezem, hogy kedves szelid anyám mindig balra igazította kis csákómat, melyet kihívó állásban hordottam jobb oldalon.

Idősb nővérem, mint szintén atyámnak s anyámnak öltözeteikre csak homályosan emlékezem vissza. Annyit tudok, hogy ez időben kezdettek Erdélyben az ugynevezett á la viganó ruhák divatba jönni, s hogy kedves anyámnak volt egy vadgalambszinű ilyen ruhája, mely engemet mindig elragadtatásba hozott.

Ünnepies alkalmakkor, vigályokba, nagy ebédekre, akkor Erdélyben mindenki magyar öltözetben járt, az öregebb urak pedig, mint egykor Lengyelhonban a sztároztak, soha sem vettek fel más ruhát, mint magyart.

Még csak annyit teszek e leíráshoz, hogy akkor már az emberek porozott fövel és czopffal jártak, – talán jobban mondanám a már helyett még; – a nők a magyar fejkötőt, az ujdivatú öltözethez is viselték; de ez oly igen-igen apró volt, hogy alig fért volna valami tekintélyes bábnak – vagy, miként

Erdélyben mondják – bubának fejére, s csak olyan signum pro re volt, minő akármennyi más van a világon.

Igen sok izlés kellett arra, hogy a legszebb nő is nevétségessé ne váljék e divatban. No de a szem mindent megszokik, s ennél szebbeket is láttunk, miként ezt a maga idejében elmondandom.

Hogy mielőbb túl legyek e régi-régi gyermeki visszaemlékezéseken, följegyzem még, hogy szász helységben lakván, s mivel az atyámnak szász cselédjei is voltak, pompásan megtanultam szászul, s nem egyszer kellett, ha vendég jött, e nyelven szavalnom, a jelenlevők nagy mulatságára.

Az első, komoly halálveszély is e zsenge koromban ért: volt az atyámnak egy Pénteki nevű tordai születésű perügyelője, a legrémségesebb czopffal, melyet csak gondolni lehet, s a mely, ha ült, a földet érte: egykor pénteken egy darab csukát tett az anyám tányéromra; máskor mindig ő szokta a szálkákat kiszedni, e napon Pénteki ajánlkozott, s működésének eredménye az lőn, hogy egy száлка torkomon rekedett: már kékülni kezdett arcom, mikor kedves anyámnak sikerült az életet, melyet úgy is neki köszönhettem, az által megmenteni, hogy kis keskeny ujjacskaíval megragadta a száлка végét s azt szerencsésen kihuzta.

Mennyi bajtól, mennyi szenvedéstől, de egyszersmind mennyi öröm- és élvől megmentett volna egy kis kedélyes megfulladás! Hát még önöket tiszt, olvasóim, mennyi regénytől!

Isten nem úgy akarta. Rosz pénz el nem vesz, élnem kellett.

Erdélynek akkori egészen sajátos, mondhatnám, mállásnak indult korszakáról igen-igen homályos fogalmaim vannak: könyvekből ezeket már csak azért nem akarom kiírni, mivel azok mindenki szolgálatára állnak s aztán nem volnának az én visszaemlékezéseim.

Szegény jó anyám, 1799-ben fiatal korában – 28 éves volt – mellbetegségben meghalt, hagyván maga után öt árvát.

Mindakét nagyanyám élt még ez időben. Az egyik – atyai részről b. Jósika Imréné – b. Bornemisza Anna Mária, a legkitünőbb, s kedvesebb nők egyike volt Erdélyben. Jótevő, vendégszerető, vidám még késő öregségében is, és a nélkül hogy valaha szép lett volna, a legtisztesebb s kellemesb jelenetek egyike, melyet csak gondolni lehet. A jó öreg urak azt állították, hogy szakasztott olyan mint hires druszája: Bornemisza Anna, Apafi Mihályné, a leírás szerint valóban hasonlított is hozzá.

Másik nagyanyám gr. Lázár Antalné, Torma Éva, igazi

magyar nő, kissé akaratos, modorában nyers, de feddhetlen erényű, ki egyébiránt a kalapot viselte a háznál.

Az első többnyire Ó-Fenesen lakott, régi lőrésekkel ellátott, inkább zárdához mint kastélyhoz hasonlító, regényes fekvésű várában, mintegy két órányira Kolozsvártól; – a másik Megyesfalván, közel M.-Vásárhelyhez.

E két nagyanya közt oszlott fel anyám halála után az öt árva: Rozália, én és Samu b. Jósika Imréné kezei közé jutotunk, Imre öcsém és Zsuzsánna hugom gr. Lázár Antalnéhoz.

Panaszunk nem lehetett, különösen nekem, ki nagyanyámat valódi imályljal szerettem, s általa – mi tagadás benne – kissé el lettem kényeztetve.

Mindakét nagyanya semmit sem mulasztott el nevelésünkre, aztán vidám, vendégszerető házak valának ezek, hol egészen magyaros szellem uralkodott, hol a társalgási nyelv magyar volt, s hol végre sok multság, sok családi ünnepély mellett a tanulás sem volt elmulasztva; mert e részben a szerető nagyanyák egyáltalában nem értették a tréfát.

E nevelési rendszerre nem sokára vissza fogok térni; alkalmasint sokak előtt meglepő és új modor lévén az, mely alkalmazva lőn.

Még most is elevenen visszaemlékezem az ó-fenesi Rozália-napokra, melyeket kedves nagyanyám mindig megünnepeelt mostoha nővére, elébb gr. Csákyné, később gr. Wass Sámuelné tiszteletére.

Ilyenkor minden ragyogott az égő mécsektől, a szobák nappalian ki valának világítva, zene, ének hangzott, s az ember egészen visszaélhette magát amaz ódon, de kedélyes időkbe, hol inkább szerettük egymást és jobban összefértünk.

Mig így testvérekül elválva éltünk, egyetlenegyszer sem láttuk egymást; csak mikor gr. Lázár Antalné meghalt, jött Imre és Zsuzsánna testvérem is másik nagy anyámhoz, s voltunk mindnyájan egy fészekben.

Ekközben atyám részint Bilakon, részint Kolozsvártt, a magyar-utczában levő, régi Jósika István-féle, igen egyszerű sötét házban lakott, részint utazásokat tett, vagy minket látogatott meg, mi aztán valódi örömnép volt a háznál.

Atyám vidám társalgó volt, elmés ember lévén, tele jó ötletekkel, s mindamellét hogy hirtelen haragu, békülékeny, s a társaságban közszeretet tárgya.

Mikor ő jött, volt multság elég, hanem kemény rend is, miként azt később látni fogjuk,

Azon idő óta, mely hat éves koromtól addig telt el, míg a 10-dik évet betöltöttem: 1804-ben mint másodévi grammatista a kolozsvári convictusba jöttem, semmi különös nem történt, míg kedves nagyanyám Jósika Imréné meg nem halt.

E halál – bár gyermek, kilencz éves valék akkor – annyira lesujtott, hogy sokáig nem tudtam magamhoz jönni, s vigasztalhatlan valék.

Ösztönszerűen éreztem, hogy ezen angyali jóságú nőnek halálával egy kő mozdult ki éltém alapjából. Régi idő – igen régi – de most is látom a teritőn fekünni Szurdokon, hol hosszas betegség után a legnemesebb lelkek egyikét adta ki.

Gr. Haller Jánosné, lakott ez időben Gorbón, s ő jelen volt a gyászos eseten. Atyámnak igen hirtelen – miként akkor mondták – lóhalálában hirül adták a veszélyt, de későn érkezett a tudósítás, anyját halva találta.

Nagyanyám halála után sok változott. Atyám valóban tekintélyes birtokhoz jutván ez időben, igen uri módon is élt; s mivel róla csak jót tudok mondani, szabad talán egy kis gyengeségét is megemlíteni: nagyon szerette a kártyát és a szép hölgyeket; no de mindemellett szerző atya volt, s nem leheté panaszunk. Most nevelésemről szólok valamit.

Igazán el lehet mondani, hogy a gyermek élete Isten kezében van, ha az ember oly sokáig élt mint én, s visszaemlékezései oly elevenek, mindinkább meggyőződik arról, minő óvatosaknak kell lenni a szülőknek a nevelők választásában; s hogy nem üres szó, hanem valóság, minő csudásan menekül ki némely gyermek annyi hitvány s annyi kontár kezekből, melyek ugy szólván mindent elkövetnek, hogy az emberből tökéletesen haszontalan lényt növeljenek.

E szomorú megjegyzés részemről csak rávitelesen áll, de áll mégis; mennyiben a legnehezebb feladatok egyike marad, a gyermekben nevelés és higgadt észlelet által mindazt fölfedezni, mit növelni s gyarapítani kell, s mindazt, a mit kérlelhetlen szigorral jókor ki kell irtani. – Azért hiszem én, hogy a mi kevés jó van bennem, azt inkább atyámnak s az üdvös szigornak, mely nevelési rendszeréhez tartozott, köszönhetem, mint nevelőimnek.

Főleg jellemem azon megtörhetlen szívósságát, mely nem egyszer vesztémre, habár többször lelki nyugalmamra, soha sem czáfolta meg magát, neki köszönöm.

Láthatja a tisztelt olvasó, hogy e részben az érdemet annak engedem át, kit az illet – atyámnak.

Legelső nevelőm, W... nevű volt, igen haszontalan rossz jellemű, s emellett kegyetlen ember, kinek a büntetés legkedvesebb élei közé tartozott. Többet mondhatnék e megromlott emberről, kit szerencsémre, kedves nagyanyám jókor kiismert, s azonnal elutasított a háztól.

Megsírattam! – Ilyen a gyermek! – Ha némely nevelő azon csatlakozási ösztönt, mely a gyermekekben van, használni tudná! no de éppen az a baj, hogy nem tudja még meg is érteni.

Már ez időben házunknál híre sem volt azon rosszul értett kimelésnek, mely a gyermekekből meglegházi növényt állít elé. Hány kis gazdatisztnek, falusi lelkésznek s kisvárosi ügyvédnek fia, a mostani szövetből, belehalt volna ily nevelésbe.

Már hat éves koromban saját kis paripám volt, Csak-annyi nevű, atyám corsicai eredetűnek mondta, habár én azt hiszem, hogy Csikországban látott napvilágot. Kedves kis állat volt, a s leggyorsabb futók egyike, badar színe által is feltűnt, egérszörű levén, ujjnyi széles fekete szalaggal orra hegyétől farka végeig.

Mikor nevelőm, vagy atyám, az akkori kormányzóhoz gr. Bánfy Györgyhez elvezetett, ez mindig tudakozódott a Csak-annyi felől, s engemet egy sületlen kérdésemért nagyon megkedvelt volt.

Miképp a sok urak közt ott sétálgatott az igen igen tekintélyes kormányzó, én mint olyan éretlen gyermek, hozzá futottam, s a nagy csillagra mutatván, mely mellét diszité, kérdém: Excellenciás bácsi, csak magának van-e ilyen, vagy más becsületes ember is kaphat ilyet? Az öreg ur igen jóízűen elnevette magát, s szólt; lesz neked is idővel, ha jól tanulsz.

Nem találta el a jó öreg ur, az ily emberek mint én legfeljebb keresztet, de csillagot soha nem kapnak.

A felebb említett W... után pater Mihálcz, udvari káplány minorita vette át nevelésemet.

Ez igen tekintélyes kinézésű férfiú volt, magas, vaskos, piros, szellemileg azonban kevés miveltséggel bírt, s csak magyarul és igen jól latinul beszélt.

Nevelési elve a szigor volt, soha semmi legcsekélyebb hibát sem hagyott büntetlenül, természetesen ha én és öcsém túl nem jártunk eszén, mi igen gyakran megtörtént.

Pater Mihálcz igen közészerű szónok volt, de panasz ellene nem lehetett, s a nép mint nyájas, vidám embert nagyon szerette.

Egyébiránt a nevelői feladat nem volt éppen könnyű, mert

vásottabb három gyermeket, mint én és öcsém valánk, alig lehet gondolni.

Mindazáltal sikerült mindhármunknak őt épen oly hamar kiengesztelni, mint haragra lobbantani. – Ennek oka az, hogy én la, a legvásottabb s öcsém Samu, valódi kis lángész, s e mellett szerfelett kedves, eleven fiu, jól és hamar tanultunk; Imre öcsém pedig szorgalommal s jó akarattal pótolta, mi benne nem saját hibája által a gyors felfogást akadályozta; bár természetes esze igen sok volt, több mint valaki gondolta volna, s ha a reá nézve oly igen szükséges, jóakaró s kitartó gondosság a nevelésben nem hiányzanda, sok tekintetben egyikünk mögött sem maradt volna. – No de épen ez hiányzott, s így történt, hogy később annyi hitvány csaló visszaélt természetes jó szívével, s azon becsületére való hiszékenységgel, hogy mindenki oly becsületes ember mint ő.

Elmondom még, kiknek kezei közt voltak nővéreim, hogy azután mindnyájunk jellemzésére jöhessenek, s végre az egész nevelési rendszert előadván, eseményeimhez visszatérjek.

Nővéreim első nevelőnéje, Echardt Charlotte nevű, bécsi születésű, érett koru hajadon volt, mintegy 28–29 éves, mikor a házhoz jött. Szép, magas hölgy, s az akkori idők igényei szerint a legmiveltebb személyek egyike; habár bécsi, – németsége tiszta volt, s látszott rajta, hogy nyelvét elsőrendű írók után mivelte ki. Tökéletesen jól beszélt és irt francziául is, de kiejtése igen roszt volt, úgy hogy e részben nővéreim, főleg Rozália, az első két év után túltettek rajta.

Nővéreimmal szépen bánt, soha egyetlen durva szavát sem hallottam, de a ház rendszerétől, a téveszthetlen szigortól ő sem tért el, s nővéreimet rá tudta a tanulásra szorítani, mi, elevenségüket tekintve, nem volt könnyű, de sikerült mindig.

Echardt Charlotte után madame Flamand jött, igen miveltebb személy, belga eredetű, kinek hozzánk jövetelét valódi regény előzte meg, mert fiatal férje, egy Zs. gróf-hajadonba szeretvén, azzal megszökött, s neje kénytelen lőn kenyerét nevelés által keresni, mihez egyébiránt igen jól értett.

Ki nővéreimet ismerte, tudhatja, hogy Erdélyben kevés miveltebb hölgy létezett ezeknél, e mellett főleg Rozáliának csudás ügyessége volt minden női teendőben. Én részemről kevés kedvesebb nőt ismertem, mint e kisdéd, kecses teremtés, ki társalgásával mindenkit elbájolt, s eszével nem egy komoly férfit meglepett, többi közt Fesslerert, ki egyik levelében említi is őt.

Zsuzsánna, szintoly eszes és mivelt mint nővére, nem tudott soha magának annyi barátot szerezni, ellenben kik őt közelebről ismerték, nagyon megszerették. – Én részemről szerelmes voltam nővéreimbe: honni soit qui mal y pense.

Ime az oka, hogy nővéreim, habár egyiket sem lehetett a szó bevett értelmében szépnek nevezni, a legszebb s kitünőbb férfiakat nyerték férjekül.

Rozália elébb gr. Wass Imréné volt. Igen fiatal korában ment férjhez, nagyon fiatal férjéhez, ki valódi európai miveltiséggel birt, németül, franciául, olaszul jól beszélt, oláhul valódi szónok volt, latinul pedig tökéletesen irt és szólt. – Még nem volt 30 éves, mikor Közép-Szolnok főispánja lett, hol igen szerették.

Ő azonban, ha szerette is a megyét, magát a főispánságot halálosan megunta. Olvasott sokat, fuvolázott a mennyit birt, vadászott szenvedélylyel; no de hasztalan! nem volt ő azon ember, ki Zilahon megélhetett volna.

Igy történt, hogy a pipafüstöt s a cottentis lumen mundiakat megeléglévén, lemondott, állítólag kétszer is, a főispánságról s mikor látta, hogy ezt senki sem veszi komolyan, az irományokat igen szép rendben átadta valamely szolgabírónak, és Zilahot, a megyével együtt, a faképnél hagyta. Soha még a világ vissza nem hozhatták oda.

Álljon itt még egy jellemző adoma Wass Imréről. – Azon időben mikor hazánkban a méltóságos és nagyságos urak úgy elszaporodtak; az uborkafára felkapottak egyike minden előzmény nélkül felszólította őt, hogy ezután tegezzék egymást. Wass Imre reá nézett, azután egész nyugalommal mondá: én csak bizonyos elhatározott számú embert tegezek, s e szám most teljes, majd ha apertura lesz, jelentse magát.

Hány pajtáskodó rüpőknek lehetne most mondani: várjon amice mig apertura lesz.

Egyébiránt Wass Imrének egész élete valódi regény.

Ezt annálinkább erősíthetem, mivel mai világban az ügyetlen barátok serge, nem egy oly embernek életét nevezi regénynek, ki valami pénzházasságot tesz, egy libácskát vesz nejjül, aztán jó nyárspolgárian rura bobus aratrat mulieris, és a kandalló mellett érzeleg.

Hosszas volna sógorom kalandjait előszámlálni, azonban egyet-kettőt feljegyzek mulatságból.

Nővéremmel elég nyugodtan élt néhány évig, hanem aztán a sokban egymással ellenkező jellem okozta, hogy a frigy

tarthatlanná lön, s végre igen sok baj és költség után elváltak egymástól.

Gr. Wass Imrének ekkor kezdődött kalandos élete; igen sok utat tett, s olykor ezen utakban sajátos társaságot választott magának, például egy időben műlovasokat, kikkel csupa szeszélyből fel is lépett néhányszor. No de más is tett ilyet.

Máskor, mint kitűnő művész a fuvolán, hangversenyeket adott, például Brüsszelben; végre, mikor a sok multság közben vagyona össze kezdett olvadni, hogy jeles fiainak vagyónát, vagy legalább annak egy részét megmentse, pappá lett. Egy multságos sajátosságát akarom még itt megemlíteni. – Május 1-ső napján mindig befűttetett, felvette bundáját, s legnagyobb multságai egyike volt, ha őt valaki ily téliesen felkészülve találta: azt állította, hogy május 1-ső napja a leghidegebb és legunalmasabb nap az egész esztendőben, s hogy egy ily napon Bécsben az Augartenben megfagyott csontig! Ej, ej!

Mindazok, kik Wass Imrének körülményeit ismerték, tudták, hogy e nehéz elhatározás az ő részéről valódi áldozat volt. Ítélni róla bárki ahogy tetszik, ez mindenkinek jogában áll; de én, ki sógoromat első ifjúsága óta ismertem, annyit mondhatok, hogy száz közül egy nem leende képes fiaiert ily áldozatot tenni.

E mellett áll az is, hogy a ki Wass Imrét ifjúságában ismerte, tudhatja, hogy sok tekintetben azon érdekes férfiak egyike volt, kik ezer csábnak vannak kitéve, mi aztán, ha nem is ment ki sokat, mindent megfejt.

II.

Gr. Kendeffy Ádám, nővérem Rozáliának második férje sok tekintetben nevezetesség volt Erdélyben, különösen feltétlen becsületes jelleme, s férfiassága által.

A nélkül hogy lángész lenne, s talán kissé elhanyagolt növelése daczára Kendeffy vas-szorgalom és kitartás által, még igen fiatal korában, ritka miveltségre tett szert.

Németül, francziául, angolul beszélt; nagy, habár nem egészen tudományos olvasottsága volt; egyébiránt egyike azon nagyon ritka férfiaknak, kik soha és semmiben sem árulnak el meztelenséget.

Erdélyben ő volt az első egyike, kik Wesselényi Miklóssal együtt minden hazai ügyben élénk részt vettek, s ki még be nem

töltötte a 40 évet, melyet Erdély komoly veszteségére soha sem is töltött be, mikor elsőrendű tekintélynek tartatott hazájában. Hogy nővéremnek Rozáliának férje miveltségére minő befolyása volt, mindenki tudta, ki őt közelebbről ismerte.

Nem csak szellemi miveltsége – egyébiránt saját műve – különböztette meg őt sok mástól, a legtöbbitől talán; hanem a korunkban majdnem mythoszszá vált lovagiasság is.

Kendeffy a legjobb lovasok, legjobb lövők egyike volt egész Erdélyben, kevés jobb vivót láttam, e mellett kifáradhatlan, tevékeny a csudásig, s mindez oly minden handabanda, oly minden hetykeség nélkül történt, hogy ezen embernek, kinek testi és szellemi tulajdonai annyi középszerűség irigységét valának képesek fölgerjeszteni, alig volt ellensége.

Vannak tulajdonok, melyeket a nagy többség észre nem vesz, ezek az élet házi erényei, e részben nem mondom, hogy Kendeffyhez hasonló ember ne volna, s ne lehetne akárhány, de különb bizonyosan nincsen.

Jól mondta hazánk legkitünőbb fiai egyike, barátom, Szász Károly, Kendeffyről, hogy ez olyan ember volt, ki előtt senki sem mert hazudni.

Kendeffy mindenütt jeles volt, már csak kivételes férfias szépsége feltűnt első tekintetre akárhol; de házánál imádandó.

Jobb férjet, szeretőbb atyát, biztosabb barátot, teljes lehetetlen gondolni.

Egy kitünő nagy miveltségű férfit évekig lakott mint angol mester a házánál, ettől magától hallottam, hogy Kendeffy iránta egész ott léte alatt az utolsó napig mindenben oly előző és udvarias volt, mint azon első napokban, mikor a házhoz jött. – Hány ember van, kiről e szép és nagy dicséretet el lehet mondani? főleg korunkban, hol némely hitvány halandó a czinismust az erények közé számítja.

Becsület oldalán érzékeny volt talán a tulságig, s ha ez hiba, ez volt egyetlen hibája; Kendeffy nem csak egy udvariatlan szót vagy czélzást, de még egy kétes tekintetet sem szokott zsebre rakni. – De aztán az első békülékeny szó kiengesztelte.

Néhány párviadala volt; egyikében ezeknek gr. Bethlen Lajos ellen én valék segéde; a dolog mindkét részről hibátlan lovagiassággal ment véghez, de ha ma visszagondolok sógoromra, ki először lőtt és nem talált, minő nyugodtan s mosolylyal ajkain állt szemközt az igen jó lövő Bethlen Lajossal, le szeretném őt festeni: gyönyörű volt!

Egy prouesse azonban egyáltalában nem tudta jóváhagyásomat megnyerni, habár másrészt nővéremnek, aligha nem magánosan álló, bátorságáról tanuskodik.

Nővérem azt állította, hogy férjének lövése oly biztos és bizonyos, hogy kész két ujjá közt neki egy tallért célul tartani.

Volt oly okos ember ki fogadást ajánlott erre; Kendeffy sokáig szabadkozott, s végre engedett; nővérem nyolcz lépésnyire tőle feltartotta szemhunyorítás nélkül a tallért, s férje kilötte kezéből a legkisebb sérülés nélkül, aztán szívéhez szoritotta nejét.

Nem voltam e merényen jelen, mert ellenzettem volna minden áron.

Zsuzsannának férje Barcsay János, hasonloul kitünő férfiu volt, mit nem akarok ezuttal mással indokolni, mint azzal, hogy országkormányzójának ki volt jelölve. Egyébiránt külsőleg is a legdelibb férfiak egyike.

Barcsay János egyenes utódja Barcsay Ákos fejedelemnek, tökéletes magyar miveltséggel birt a régi idők szellemében. Sokat tanult, sokat olvasott, kitünő, élelmes és előhaladó gazda volt, e mellett jó férj és atya.

Miként értette ő és hugom Zsuzsánna a nevelést, arról gr. Lázár Mórné, Erdély egyik legmiveltebb nője, tanuskodik, mint egyszersmind arról is, miként érti ő maga a hazaleányi kötelezettséget, s tud növelni gyermekeket.

Mondok már most valamit mindnyájunknak öt testvérekül, jellemünkről, s hajlamainkról.

Rozália atyámnak kegyencze, ritka miveltség mellett kitünő női jellem is volt, nyugodt, elhatározott és erélyes. Kendeffy nem csak becsülte és szerette nejét, hanem igen sokszor hallgatott is szavára.

Mint gyermek, vidám és kedélyes volt, ha megharagitották, pár szóval minden durvaság nélkül, szépen ki tudta az embert fizetni; s mint serdülő leány iránt még nevelőnéje is bizonyos tiszteletet érzett.

Azt mondja erre valaki, hogy így a testvér itél. Igaza van, a mit itt sógoraimról s nővéreimről irtam, az az én magán nézetem, egyet azonban merek állítani, hogy rólok így, talán olykor még kedvezőbben itélt a világ.

Nekem Rozália nem csak nővérem volt, hanem benső barátném, kibem soha másodperczig sem csalatkoztam, s ki visszaemlékezéseimben, mint ama földi angyalok egyike tűnik föl, kiket feledni soha sem lehet.

Zsuzsánna sokban különbözött nénjétől, hevesebb volt, ítéleteiben élesebb, kevesebb volt benne a bensőség, hanem az alap nemes maradt, az ész már jókor kitűnt, s így történt, hogy még kevesebb szépség mellett, mint nénje, nagyon tudott tetszeni.

Egy volt azonban, mi igen szép volt nővéreimben, a szem, a kezek és lábak, s a gyönyörű termet, melynek arányai bármely szobrásznak mintául szolgálhattak volna.

Imre öcsémet igen-igen kiseded korában a dajkája elejtette, s ez okon, főleg mint gyermek, keveset hallott; később aztán hallása sokat javult, s annyi bizonyos, hogy ritka siket ember oly kevéssé alkalmatlan mint ő, mert az embernek szavait угyszólván ajkairól tudja leolvasni, úgy hogy az emeltebb hang egészen feleslegessé válik. Már gyermekkorában sok természetes ész-t árult el, s olykor atyámnak is némelykori inderkedéseire igen talpraesetten tudott felelni.

Egyáltalában egészséges józan eszéről tanuskodó replicairól egész sereg adoma létezik.

Igen jó gyerek volt, de heves, és ha megbántották, azonnal kész visszaadni a kölcsönt, s ez vele egykoruakkal szemben alkalmatlan tréfa volt, jó öcsém Imre igen erős fiúcska lévén, a ki meg nem ijedt árnyától.

Még gyermekkorában nagy hajlamot mutatott a kalandor életre, de minden merénye, valami egészen eredeti módon végződött.

Egykor Kolozsvártt, hol atyámnak ez időben a belső monostor-utczában háza volt, az én jó öcsém csak eltűnt: sem a reggelin, sem az ebédén meg nem jelent; s mindnyájan komolyan aggódtunk rajta. Atyám az egész városban kerestette; teljes lehetlen volt nyomára akadni; már köröztetni akarta, mikor egy Ferencz nevű meghitt öreg udvarmestere arra a gondolatra jött, hogy jó lesz még egyszer a mi kissé setét hálószobánkat szemügyre venni.

Mikor oda belépett, Imre öcsém a legszebb nyugalommal aludt az ágyban.

Soha sem lehetett tőle megtudni, miként került oda; holott már a szobában keresték. Ő merőben azt állította, hogy abból ki sem mozdult, hanem elaludta a reggelit és az ebédet. Atyám igen fel volt indulva, de végre elnevette magát.

Máskor megint eltávozott a háztól, Ó-Fenesen, de ezuttal lóháton, igen merész lovas volt fiatal korában.

Ó-Feneshez közel vannak a havasok, arrafelé intézte utját,

s visszajövetkor egy oláhnéval találkozott, ki lóháton és kedélyesen fonogatva haladott az uton.

Ekkor egy oly kaland fejlett ki, melyet a legjobb akarattal sem vagyok képes leírni, csak annyit mondhatok, hogy ennél nevetségesebbet s eredetiebbet alig élt át valaki, s hogy – – stb.

Öcsém azonban visszajövet nagyon elkésett, el is tévedett, s a mély, csillagtalan setétben addig bolyongott, míg valami sövényt ért; alig látott három lépésnyire maga körül.

Mit volt mit tenni: fáradt lovát a sövényhez kötötte, maga pedig közel ahhoz lefeküdt, el is aludt szépségesen. Mikor hajnalra fölébredt, hol volt? Ó-Fenesen, a falu végén, néhány lépésnyire a kényelmes kastélytól.

Igen sok ily tréfát tudnék itt följegyezni, de még csak egyet – gyermekkorit. Egykor egy iskolatársával összeveszvé, ez kemény ütést adott neki öklével. Az öcsém megnézte emberét, ki majd kétszer akkora volt mint ő, s nem szólt semmit; másnap sokak előtt találkozáván vele, neki rohant visszaadta az ütést, azután leirhatlan phlegmával tette hozzá: te adtál nekem egyet, én is adtam neked egyet, most quittek vagyunk.

Később aztán öcsémből nem a legjobb gazda, de jó férj és szerető atya vált, s becsületes ember maradt mindvégig, kinek épen becsületeségével éltek vissza sokan, míg öregségére a sors egészen ránehezedett. Két dolgot jegyzek fel még itt róla: hogy köztünk öt testvérek közt neki volt legszebb írása, s hogy rendkívüli ügyességgel birt minden játékban, még a schakban is, de annál kevesebb szerencsével.

A legfiatalabb köztünk, a nálamnál három évvel ifjabb Samu, egyike volt Erdély nevezetességeinek.

Magas szál, ritka szép fiu, s oly vakmerő bátor, hogy az embereket olykor bámulatra ragadta.

Egyszer a többi közt, mikor a kolozsvári szép, agg fő-egyházhoz azon földélablakokkal ékesítették föl, melyek úgy hasonlítanak a fülhöz mint tojás tojáshoz; ezen fülek egyikéből jó hosszú gerenda állt ki. Samu öcsém csupán szeszélyből felment a földélre, s a szédítő magasság daczára haladt végig az ingadozó gerendán, és vissza; még a pipája sem aludt ki.

Egy gyönyörű hölgybe volt halálosan szerelmes, ez pillantotta meg s azonnal elájult.

Egy medvevadászaton, a melléje rendelt vankuly kereket oldván, Samu öcsém két lépésre bevárta a két lábon közeledő medvét, s lelötte. E kalandját aztán igen mulatságosan leírta oláhus.

Később leend alkalmunk egy ennél sokkal komolyabb merényletére, kalandjaira s végre a legszebb fiatal korbani gyászos halálára visszatérni.

A minő tréfát nem értő, komoly pillanatokban; oly igen kedves, szeretetreméltó fiú volt; s különösen hölgyek társaságában lovagias és szenvedélyes.

Róla, fiatal kora daczára, el lehetett mondani, a mit Franciaországban Bayadról mondtak: csak hogy ha nem minden vád nélküli, bizonyosan minden félelem nélküli férfiú volt.

A mint a béketűrő olvasó látja: magamat hagytam utoljára, s ennek oka van, mert magamról igen kevés himet tudok varrni.

Nálamnál garázdább és vásottabb gyermek nem volt talán széles e világon; ha eszembe jut az a sok csiny, melyet tanítóim s nevelőim orra alá törtem, s az a sok magán csata, bajvívás, tilosba-járás, melyet elkövettem, most is bámulom, hogy nevelőim elevenen négy felé nem fűrészelték.

E mellett perpetuum mobile. Nem volt pillanatnyi nyugalom, mindig valamin törtem a fejemet; furtam, fargtam, gunyhókat építettem; embert, lovat, ebet kifárasztottam; s valódi enfant terrible lettem volna, egy bizonyos érzés nélkül, mely mindig feltartóztatott attól, hogy mások iránt gyöngédtelenséget és kimélytelenséget kövessék el.

Emlékezem, hogy egykor gr. Teleki Ferencz, a költő, mennyiben néhány sikerült verset irt, s Döbrentey Gábor barátja Fenesen levén, felült az atyámnak egy daczos sárga paripájára s ez őt a földre terítette.

Én ott ácsorogtam, atyám hozzám fordult, mondván: ugy-e Miklós, te meg tudnád ülni?

– Dehogya! – szoltam én, megsajnálván Telekit.

Atyám lehordott, mig Teleki maga figyelmeztette, hogy gyöngédségből feleltem ugy.

Talán ez az oka annak, a min már magam is csudálkoztam, hogy nevelőim mind szerettek, megbüntettek istenigazában, de sohasem tartottak haragot ellenem.

Eszem gyorsan fogott, s a minő hihetlennék látszhatik, csak azért, hogy egyébbel tölthessem az időt, leczkém mindig az első volt, azt igen hirtelen megtanultam; aztán becsaptam a könyvet, s kerestem a szabad léget; olykor a legcsikorgóbb hidegben, gyurván hólabdákat s hencseregvén, az idők viszontagságai iránt épen ugy mint én – megedzett öcséimmal – a hóban.

Házunknál hidegről, forróságról, nem volt szabad nekünk

fiúknak panaszkodnunk; ha tettük, atyám lehordott bennünket, s ha történetesen felindulásában azt találta mondani, hogy effeminatusok vagyunk, ez engemet egész hétre szerencsétlenné tett.

Mivel pár nevelőről szoltam már, röviden jellemezni akarom a többit is.

Gul János philologiai tanár, a kegyes rend egyik legkitűnőbb tagja, s később a kolozsvári convictus rectora, volt hét évig, melyeket a tanulási szak idejében a convictusban töltöttem, – nevelőm.

Szigoru, feddhetlen erényü s főleg tudományában igen jártas férfiú; erényeire és modorára valódi spártai; egyszerű, kevés beszédü, erélyes és férfias, minőt keveset ismertem. Egyébiránt magas, száraz férfiú. Oly vásott fiuval mint én, nem könnyü volt bänni, de Gul Jánoson teljes lehetetlen lön kikapni, s kevés gyermek és ifju van, ki oly kérlelhetlenül meglakolt volna minden, még a legcsekélyebb hibáért is, mint én. Elláthatlan volt hibáim lelettára, de két dologgal nem lehetett engemet vádolni, restséggel és ros-zszivüséggel. Ezért szeretett is engemet Gul János, minden szigora mellett, mely olykor kissé meghaladta a határokat.

Gyermekkori csinyek elbeszélése, mindig kissé unalmas, de a kinek az élet oly igen-igen kemény és nem egyszer a kétségbeesésig keserü leczkéket tartott fenn, mint nekem, annak szabad desipere in loco, mint a régiek mondták.

Határt haladó szigorrról levén szó: kimondhatom ezen igen-igen régi időről, hogy mindig tökéletesen tudtam, mikor igazságos a büntetés, s habár mig a leczke tartott, folytonosan vitatkoztam és lármáztam; magamban mindig mondtam: Miklós, ezuttal megérdemletted, a mit kaptál; ellenben, ha a büntetés boszú színét kezdte magára ölni, vagy ha kis gyermekeszem azt sugta nekem, hogy nem engemet, hanem épen azt illette volna a büntetés, ki engemet azzal megtisztelt; ily esetben nem hamar békültem ki, s annyi részben, mennyiben tehettem, visszaadtam a kölcsönt.

Megjegyzem még itt, hogy előttünk fiúk előtt sohasem indokoltak semmi parancsot: vakon kellett engedelmeskedni, akár tetszett, akár nem. Ha atyámtól azt kérdeztük: de hát miért kell ezt vagy amazt tenni? mindig azt felelte: azért, hogy a rák a vetésre ne menjen; ezzel aztán meg kellett elégedni.

Egyszer a többi közt orvosom violaszörpöt rendelt, gondolom köhögés ellen, e gyógyszer nekem nagyon tetszett, s ha

Gul atya kiment a szobából, azonnal szorgalmasan kóstolgtattam azt; az üvegcese nevelőmnek zöld posztóval borított íróasztalán állt, s mikor egy versben azt felborítottam, s a drága szörp szétterjedt a zöld posztón, nem tudtam okosabbat tenni, mint azt porzóval beporozni, hogy legalább egyelőre eltitkoljam a dolgot.

No de nevelőm azonnal észrevette a mi történt, s a szörpet velem porzóstól együtt felnyalatta. Sokat boszantottak pajtásaim e szirup-históriával.

Ez – ugy vélekedtem – nem volt oly okos urhoz illő eljárás, mint Gul János.

Várj! gondoltam, majd reád ijesztek.

Szépen kimostam a számat; azután könyveim után láttam s leczkémek annak rende szerint megtanultam, s gyermekmodorban, hadarva elmondtam; midőn egyszerre ugrálni és visítani kezdtem, feldöntöttem pár széket, s kiabáltam, mint a torkomon kifért, állítván, hogy ugy éget valami, mintha csak eleven szemet nyeltem volna el.

El lehet a szegény, becsületes Gul ijedségét gondolni, azonnal elszalasztotta inasomat az orvos után, s míg ez jött, czukros vizet adott nekem; mindig sarkamban levén, mert székre, asztalra felugráltam, mindent felforgattam, kiabálván, hogy nekem mérget adott be.

Az orvos eljött, kissé hihetlenül rázta a fejét: hanem mikor elmondtam a rézporos szörp-lakomát, alkalmasint átlátván, hogy ez igen tulzott büntetés; el nem árult engemet, hanem nagy örömemre édes tejet rendelt, mitől aztán lassankint lecsendesedtem.

Egyik, későbbi ideiglenes nevelőm Abbé Wicht nevű azonban egy csinyemet soha de sohasem tudta megbocsátani.

Ez egy schveiczi születésű még fiatal abbé musque volt, minők Franciaországban egykor szerepeltek. Jól tanított, elég kellemes ember volt, hanem két gonosz hibában sinlett: az elsőt elhallgatom, a másik nagy előszeretete volt az ugynevezett madácsi rozsólis iránt.

Ebből egy üveg mindig az ágya fölötti kis falszekrényben állott, s reggelig meglehetősen kevesbült tartalma. Az abbé egykor minden igaz ok nélkül belém akadván, azzal tréfáltam meg, hogy a rozsólisos üveget a tintás üveggel cseréltem ki.

El lehet gondolni, hogy késő éjjel minő zsinatra ébredtem föl, mely annyira ment, hogy a tisztelendő ur a ventre saint gris-t és a sacré nom de dieu-t is elővette, gyertyát gyújtott, s

egy nagy fekete karimával ajkai körül s betintázott inggel nyargalt fel s alá a szobában.

Soha nem tudta a dolgot reám sütni; de élt a gyanúpörrel, és meg nem bocsátotta.

Később abbé Wicht népész lett Brassóban, s véletlenül találkozván vele, még akkor is szememre lobbantotta, hogy én ötlet minő csuffá tettem.

Ezen esetben neki volt igaza, annyi bizonyos.

Még egy igazságtalanságot jegyzek itt fel, okulásul azok számára, kik bizonyos könyveket igen hozzáférhető helyen tartanak. Ilyenre akadtam egykor atyám szobájában, még pedig képes könyvre. Mint vásott s gyarló gyermek azonnal átlapoztam. No ez egész revelatio volt. Nem értettem tisztán a dolgot s csak a tréfás oldalról fogtam fel. Pater Mihálcz, a fenesi udvari lelkész rajta ért. Volt aztán drága dolog; soha úgy meg nem lakoltam. Pedig mást illetett volna a fekete leves.

Itt még nincsen vége azon mentoroknak, kikre bizva volt, belőlem s öcséimből embert faragni.

Mikor Wicht ur elhagyta a házat, egy másik, ezuttal nevezetes egyéniség, foglalta el helyét.

Ez házibarát, nevelő és nyelvmester volt egy személyben, kiről senki sem tudta világosan, hogy tulajdonkép honnan került, és mi és mennyi igaz abból, a mit magáról és multjáról beszélt.

Mintegy ötven éves férfiu lehetett, kisded termetü, elég száraz, jelentő vonásokkal: magát Lenoir Dubignon, baron d'Armandnak mondta, hozzá tevén, hogy ezredes és részese Kleber és Bonapartéval a híres egyiptomi hadjáratnak. Anyai részről, – mindig saját szavai után, – közelrokona volt a Beauharné családnak, s így némileg sógorságban a már akkor császár Napoleonnal.

Nagyon művelt férfiu s a legkellemesb társalgók egyike levén, atyám, ki épen ezen időben az erdélyi felkelő sereg azon ezredét szervezte, s nagyrészt ki is állította, melynek később a kedves derék öreg ur, b. Wesselényi István lőn ezredese, nagyon örült, hogy minket ily kitünő ember kezére bízhatott.

Lenoir Dubignon e bizalomnak meg is felelt, s én nevelőim közől, mi a miveltséget illeti, egyiknek sem köszönhettem többet, mint neki. Modora is egészen különbözött a többi – more patrio – nyirfa-berek nevelőkétől. Soha egy ujjal sem érintett bennünket, soha egyetlen goromba szavát nem hallottuk; de a tanulásra félreérthetlen szabályosság s kitartás által rá tudott szorítani.

Nekem, mint legidősbnek, mindig azt mondta, hogy belőlem szabad kőművest fog növelni, miután ezen, akkor még nagyon titkolt rendnek egyik főméltóságát viseli.

Ő e fokozatot chevalier Cadauche-nak nevezte, állítván : hogy ezen felül még csak kettő van, a chevalier de Soleil és a grand Orient.

Nem csak ezt beszélte el minden tartózkodás nélkül, hanem még a szabad kőművesi jelvények közül is kettőt megmutatott nekem; ezek egyike egy kis négyszegű kötényke volt fehér atlaszból, melyre egy kereszt s e körül rózsafüzér volt remekül kihimezve; a másik egy zöld, gondolom krisopál aranyba foglalt kereszt.

Ha áll, a mit sokan, főleg a tisztelendő urak állítanak, sőt irnak is, hogy a szabad kőművesek társasága kereszténység elleni szövetség: úgy a fönnebb leirt, élő szemeimmel látott jelvények különös negatíot képeznek, melyet csak akkor érthettem volna meg, ha e részben, anélkül hogy szabad kőműves legyek, annyit tudtam volna mint most, magam s a legtöbb mivel ember.

Lenoir Dubignon szerint azon időben N.-Szebenben egy szabadkőművesi Loge létezett, Concordia nevű, ezt ő nekem a szabad kőművesi gyűlhelyek térképében ki is mutatta.

Mikor Lenoir, miként őt röviden nevezni szoktuk, tőlünk távozott, mindjárt megmondom miért? s aztán meghalt, e jelvényeket s egy csomag keményen bepecsételt iratot b. Nalácsi Józsefnek hagyta végrendeletében, ki, miként ő állítá szabad kőműves és Maitre volt.

Épen azon időben, mikor e kitűnő, de multjára nézve rejtélyes férfiú volt házunknál, anyámnak egy Dózsa nevű, nem emlékezem már tisztán, számadási felügyelője, vagy ugynevezett jurium inspectora volt, kit Lenoir ur, minden igaz ok nélkül, de gyanítom, takarékosága miatt ki nem állhatott, s mindig ma bête noire-nak nevezett, s nevét soha sem Dózsának, hanem mindig Goujat-nak ejtette ki: ezen igen derék urral folytonosan perelt s végre bucsút is vett a háztól.

Utolsó nevelőm, ugy-e sok volt? ha Istentől jó! egy Holsmay nevű nyugalmazott zászlótartó volt; a Weidenfeld gyalogezredben szolgált, s fehér, vörös hajtókás kabátját gondosan ereklyeként őrizte.

Később aztán b. Jósika Jánoshoz jött és ott, gondolom pár évig b. Jósika Sámuelnek, a később erdélyi kancellárnak s kitűnő államférfiúnak s b. Jósika Lajosnak, később főispánnak s b. Jósika János, jelenben tábornoknak nevelését vezette.

Mindenesetre ezen urakból többet tudott kifaragni, mint belőlünk.

Holsmay ritka műveltségű férfit volt; még pedig tudományos, classicus műveltségű; latinul gyönyörűen beszélt és írt; németül jobban és tisztábban, mint azon időben a legtöbben; e mellett jól és szépen beszélt francziául, olaszul, s a mi az akkori időben igen ritka volt, angolul is tudott; legalább mindenesetre értett. Ez időben egész Erdélyben csak egy ember beszélt angolul, gróf Bánffy Dienes, a híres erdélyi kormányzó gr. Bánffy György fia.

Holsmay jó tanító volt, s rendszeréhez tartozott olvasmányaink kijelölése és választása: nem lehet gondolni, mennyit nyer az ifju, ha mindent összevissza nem olvas, és nevelője ebben valami fokozatos rendszert követ. Ekkor kezdtem az olvasást megszeretni. Egy kis könyvtárt tenne, mit azon rövid idő alatt olvastam, míg ő örködött fölöttem. S mivel bizonyos mnemonikai fogásokkal élt, az olvasottat úgyszólván be tudta edzeni emlékezetünkbe. Egyébiránt modora hideg és száraz maradt mindig.

Ritkán lehetett nálánál csunyább vaskos egyéniséget látni; de mivel főleg hölgyeknek nagyon tudott a nyelvén, ezek őt szeretetreméltónak tartották, persze bizonyos határokig. Később katonakoromban s azután is levelezésben valék vele, s megtudtam, hogy megházasodott, de első nejét elvesztvén, egy másodikat vett el, s igen békésen és megelégedetten élt mindaddig, míg egy Dömötör nevű ügyvéd, ki pénzes ügyekkel is foglalkozott, s kire egész vagyonát bízta, ezzel együtt megszökött.

Ha ennyi s ily különböző ember kallója és rostája alul kikerülve, valami maradt árva fejemben, a csudák közé tartozik, s ezt annak köszönhetem, hogy a főnebb említett perpetuum mobile természetemből mind ez ideig maradt valami, s okozta, hogy a nulla dies sine linea, változhatlan elvémmé lőn, melytől viszontagságos életem szép és fekete napjaiban soha el nem álltam.

Egyébiránt a nevelési évekre még szükségkép vissza kell térnem, egyrészt, hogy igazságos legyek tanítóim iránt, másrészt hogy a jelenkor ifjusága lássa, mit kívántak a régi szülők gyermekeiktől s mit neveztek nevelésnek. – De jelenben még buksikép szerepelek. A nagy korszak később jött a kis emberekkel és a nagyokkal.

Igy elmondván körülbelül mindazt, mi az olvasót ha nem érdekelte is, talán helyenkint mulattatta, más kamráját nyitom

meg ódon visszaemlékezéseimnek, s abból nem egy feledett dolgot jegyzek itt fel, melyek, ha egyébre nem használnak, talán anyagul szolgálhatnak valami szerencsétlen pályatársamnak, a jövő században, ha könyvem addig él, s az emberek még regényeket olvasnak.

Gyermekkoromban Kolozsvár igen sokban különbözött a mostanítól; nem volt biz az többé az egykor híres kincses Kolozsvár, a régi pengő tallérokat és aranyokat, piruló – ugynevezett ezüst petákok – s igen selejtes vörös réz váltották föl, nem is említvén azon hosszú, keskeny fekete bankókat, melyekre csak rágondolni is rögtön náthát okoz; habár az igazat megvallva a későbbi bankók is szép lassacskán több méltósággal oda jutottak, hova amazok, azzal a különbséggel, hogy akkor az ember hében-korban egyebet is látott, most pedig az egész világ papirosba van betakarva, mint a sáfrány.

Hanem egy áll: ha nem volt Kolozsvár kincses, a legvidámabb városok egyikének mondható, főleg télben, midőn ama serege a kedélyes pompás öreg uraknak és matronáknak, s az a sok gyönyörű fiatal hölgy ott egymásnak légyottot adtak.

Nem tudom, tévedek-e, de nekem úgy rémlik, hogy ama régi napokban, melyek mint délibáb fejlenek le most emlékezetemben, az emberek inkább szerették volna egymást, s hogy általában kedélyesebbek voltak, mint jelenben; habár ennek még akkor magyar neve nem is volt.

Jelenben annyit hallunk és olvasunk a kedélyről s kedélyességről, hogy szinte zúg bele fülünk, s ha aztán kissé taglalgatni vakmerősködünk, mit jelenkorunk soha nem tévedő csalhatlanai ez alatt értenek, az ember hanyatt esik tőle.

A vidám élet, a kedélyes társalgás egész hazánkban; de, most csak Kolozsvárról akarok szólni, sokkal kevesebbe került, mint jelenben, nem járt annyi harsonával, annyi hányi-vetéssel, s a mi szerfölött kedvessé és szabaddá tette: nem járt annyi kimondhatlanul nevetséges parancsszóval.

Megvolt az emberekben azon önindomuság, mely nem csak nemes szabadságérzetről s öntudatról tanuskodik, hanem a minék a nemzet jellemére is roppant befolyása van.

Az ember a szabadság e légében maga választotta társaságát, élveit, tevékenységi körét; ment oda, hova szive, rokonszenve vonta, tette, mit józan esze indokolni tudott, evett, öltözött úgy, a mint kedve tartotta; a férfiú férfiasb, a nő nőiesb volt, az emberek talán nem oly könnyen barátkoztak, a barátságuk mélyebb, bensőbb értelme volt, nem vesztegették

ezt hathatonkint; de kik ama régi napokra visszaemlékeznek, tudhatják, hogy akkor a Damonok és Pithiasok, a Castor és Polluxok nem tartoztak csak a hitregék országához.

Igaz, hogy sok szomorúságos hátramaradás is jelentkezett itt-ott. Akkor például a legtöbb nemes embernek csak egy neve volt, a miveltség el nem érte azon fiont, mely b. Wesselényi Miklóst vastagnak, egy derék grófot kutyának s egy mást puszinak, végre egy igen tekintélyes urat épenségesen czanának keresztelt át; de ezt még el lehetett tűrni, hanem a társadalmi életben hiányzott azon kedves portéka, melyet most mókának neveznek, gondolom a francia se moquer szóból, s mely abból állt: hogy őszinteség és semmiskedés czége alatt a fiatal uracsok a hölgyeknek a lehető legilletlenebb, gyöngédtelenebb és hébenkorban legdurvább dolgokat mondják és azután mindkét részről mosolyogjanak.

Még azon időben, melyet most előidézek, Erdélyben többen tartottak udvari bolondot, miként ott neveztek. Ezek közt gr. Haller Antalnak, ki Szász-Fenesen, közel Kolozsvárhoz lakott, volt egy Tronf nevű, ki valóságos veres, fekete, sárga kockás harlequin-öltözetben járt, s csörgősipkát viselt. Gróf Haller őt nagyon kiképezte, annyira, hogy hirlapokat olvasott, s a többi közt nagy tisztelője volt Napoleonnak, előszámlálván névszerint annak testvéreit, s nagyot kurjantván: cse máj vonyik! A gróf őt mindenütt magával vitte, ha kocsizott, a bakon állt inas képében.

De volt több is; egyiknek, gondolom Horváth Dániel egy fekete bőr-övet csináltatott, melyre fehéren ez volt himezve: elől bolond, hátul bolond. Egyszer aztán e bohóc két vele inderkedő ur közé állván, olvasta elől bolond, hátul bolond.

Egy más ily szerencsétlen – órákig elandalgott a Szamos szélén, s abba apró fácskákat vetvén, szolt: legyen hal belőle.

A többi közt egy Buczi nevű cigány bolond főtréfája az volt, hogy maga magával összeveszett, s maga magát dobta ki a szobából.

Mindezek akkortájt eljártak az urakhoz, s ezek mulattatták magukat általuk.

Volt azután Kolozsvárt majd mindig azon időben egy-egy uri bolond, kinek igen helyén állt az esze, de számítás vagy hajlamból a bolondját járta. E faj, mely középen áll, a harapófogó s a csörgősapka közt, még most sem fogyott ki végképen. Ohajtom, hogy az, a kit én is ismerek, de megnevezni nem fogok, az utolsó descendens legyen.

A törpék, vagy miként Erdélyben nevezik, a puják is léteztek még akkor itt-ott, többnyire cselédminőségben, evén, iván, s dolgozván semmit. A legkisebb ily törpe b. Bornemisza Leopold házában volt s Kozmának hívták; igen arányos legényke volt és nagyon szerelmes természetű, csakhogy rövidke szárain térdei nem valának.

Egy ily törpe nő volt a Horváth Dániel udvarában, ki a törpéséget hivatalnak tekintette, s mikor egyszer mondták neki: be jó dolga van, siránkozó hangon felkiáltott: állnál csak te be pujának!

De elég ennyi a bohócok és törpékről.

III.

Hogyan van, hogy a gunynevek s ama kedves móka daczára az ember a mostani erdélyieket szintoly könnyen és hamar megszokja és megszereti, mint a régieket egykor?

Ennek oka az, hogy az erdélyi ember többnyire sima, hogy ott nagy száma van a valódi gentlemanoknak, az emberek miveltebbek és jobban növeltek sok másnál, s aztán a gunynevekben nincsen guny, s a mókában nincsen malitia, az egész tréfa s enyelgés. Igen sületlen olykor, nem lehet tagadni, mert egy 20–30 személyből álló, egymást per kutya és puszi tractáló és mókázó embert együtt látni, nem semmi dolog!

Azután nem kell feledni, hogy ritka helyen van annyi fel-tünően szép és kedves hölgy, mint Erdélyben, s hogy a miveltebb osztály hölgyei igen jó és gondos nevelést kapnak, a mi a tudást illeti. Igen kevés van ott, ki legalább három nyelvet ne tudna s e mellett művészi kiképeztetéssel ne birna. Egyébiránt a szép erdélyi leányok, főleg a forradalom óta, nagyon is kelen-dők az őket egykor lenéző gazdag magyarországi körökben.

Ha e tárgynál kissé időzöm, oka az, hogy igazságos akarok lenni.

Hogy Erdélyt s az erdélyieket, különösen Kolozsvárt s a kolozsváriakat, nem csak megszokni, hanem meg is lehet szeretni, arra nem kell nagyobb bizonyítvány, mint az a sok idegen, nem egyszer mivelte és előkelő ur, ki ott igen hamar és igen könnyen meghonosodott s régibb mint újabb korban családot alapított.

Ha nem félnék attól, hogy mások szerénységét sebzem, többeket nevezhetnék meg, de hiszen ezeket Erdély jól ismeri.

Én részemről ismerek igen sok, Kolozsvárnál elláthatla-

nabból szebb és mulatságosabb helyet, de egyetlen egyet sem, mely rokonszenvesebb legyen, s hol az ember oly kedélyesen megszokhat, s ezen senki sem fog csudálkozni. Ne feledje senki, hogy én, miként jó előre mondtam, nem itélek, csak magán nézeteimet jegyzem föl. Hígye kinek tetszik, hogy tévedek.

Én ezért nem fogok megaprehendálni. Engemet annyian de annyian ítéltek meg otthon s a külföldön, hogy alig tudom számát. Voltak ezek közt valódi Eodiposzok, kik általam soha fel nem fedezett dolgokat találtak bennem, beforgatták és kiforgatták jellememet, írói munkásságomat, politikai életemet, s a sok biograph közt a külföldiek jártak legközelebb az igazság-koz, s a hazaiak legtávolabb. – E kedves biographokra is rájő hēsőbb a sor, mert nem árt kissé szemeik közé világitni: nem magamért, mert végre is rólam elég kedvezőleg csimpolyáztak; hanem hogy kitűnjék, általában mit kellessék nálunk az élet-rajzokról tartani. Annyi bizonyos, hogy habár nevem több mint száz kötet alatt ott van, még saját hazámban is elég ember van, ki nevemet sem tudja leírni, s azon oly változásokat tesz, minőkért Belgiumban 18 havi fogság szolgáltatik: nevez-ven engemet Jósika helyett Jozsikának.

*

De elég erről itt ennyi, térjünk most vissza arra, a mit fenebb erősítettem, s kezeinket sziveinkre tevén, valljuk be: hogy most az ember semmiben, de épen semmiben sem szabad. Minden lépten, nyomon ott a parancsszó, a kétségbe ejtő, piritó, olykor lealázó vezénylet, mely már addig ment, hogy az embernek ugy szólván a falatot kivezénylik s kiparancsolják a szájából.

Az írónak ki van adva az oláhos porunka, nem a domb-
tetőről, hanem valami hirlap ragados hasábjain: te ezt fogod írni! – ha egyebet irsz, lerántunk. – Igen de, feleli a szegény bakba kötött író: ha nekem bizonyos dolgokban sokkal több tapasztalásom van, mint kegyelmednek én édes nagy jó uram? ha embert s világot jobban ismerek, mint kegyed, ha voltam ott, hol kegyed soha sem volt, s alkalmasint nem is lesz, ha jöttem oly helyzetekbe, minőket kegyed legfelébb ha olvasott vagy képzelt magának, ha oly viszonyokban éltem, annyi minden fokozatú embert ismertem, ha saját életem oly tárháza a jó és szomorú visszaemlékezéseknek, csalódásoknak s kiábrándulásoknak, minő a magácskáé, kedves barátocskám, sohasem volt: miért akar engemet bakba kötni? hogy én akarva nem akarva mindig csak egy nótát csimpolyázzak.

Ha az író így szól: az ezer parancsnokok egyike erre igen röviden felel: Igen, – jól van, – de hát lássa, az mégis egészen más, sokkal találóbb, mikor kegyelmed olyan időkről szól, melyeket csak könyvekből ismer, mint mikor olyan dolgokról mer írni, melyeket maga élt át és tapasztalt; látja amice, ez aztán való volna! nekünk pedig komédia kell!

Tanulja meg édes komám, hogy a társadalomról például csak az írhat, – a ki rövidebb ideig s talán csak egy bizonyos körben élt, s a jelenkor nem azoké, kik lépést tartva a korral s azt megértve abba beleokúltak; hanem azoké, kik abba csak most csücsültek bele.

Ez egy példa: de ez még a szenvedhetőbb vezényszók egyike s lélektanilag lehet indokolni. Most kinek-kinek kezébe nyomják az előrajzot, vagy programot: ott a parancs, mit huzzon, vagy vegyen magára, kivel beszéljen, hol mulasson, mire mondja igen, mire nem.

Lépjen félre, kaszát vetnek eléje; mondja mi neki tetszik, de nem tetszik a káplárnak, szájkosarat kap; nyuljon ahhoz mi neki kell, s nem ahhoz mire a káplár a mogyorófpálczával mutat, kész a körmös.

Ez mindenben, de mindenben kivétel nélkül így van! – Hova fog ez vezetni? mi lesz e parancsszó utáni, marionettekhez s nem szabad, önálló lényekhez illő hajlongásokból jobbra balra, miként a síp hangzik, miként a fütty visit? könnyü kitalálni: a nemzet jelleme szenved, ellenségeink száma szaporodik, s az önválasztás érdeme el van veszve.

Végre oda jutunk-e, hol Franciaország volt a régence korában, hol a szolgálai engedelmesség a parancsolók és szövezezők rikkantásaival az egész nemzet jellemét aláasta. Hogy mi valaha e végletig érzünk, nem hiszem. Hej! kemény, zord időkben tanultam én meg ismerni nemzetem jellemét: azért bizom abban, azért harczolok azok ellen, kik eczetet csöpögtetnek a jó borba.

Miként én látom a dolgot, a régi emberek, olyanok, mint Erdélyben Bánffy György, gr. Kemény Farkas, Bethlen Gergely, b. Naláczi József, atyám Jósika Miklós, és számtalan mások, nem parancsolgattak tizedrészt annyit, mint a mostaniak s hanem egyet erősíthetnek: nem is hagytak ám magoknak annyit parancsolgattatni, mint a mostani ivadék és minő árva kópéktól olykor!

A mit a törvény, a bevett illem, a gyöngédség s mások iránti kimély nem tiltott; azt bizony megmondták, s ha a

mostani káplár urak egyike parancsolgatni akart volna, szépen kitették a szűrét s a mellett le is hahotázták volna. Akkor jobban tudták az emberek mint most, hogy abban, a mit parancsra, nógatásra, unszolásra teszünk, semmi érdem nincsen: de van abban, mit parancs nélkül saját akaratunkból cselekszünk.

Azon időben, melyről itt szó van, Kolozsvár külsőleg is sokat különbözött a mostanitól, akkor Erdély fővárosa rá nézve nem volt egyéb egy kis tartományi (provinciális) városkánál.

Megvoltak a setét körfalak, a nagyobb utcák végein a kapuk s azok feletti ódon tornyok. Kolozsvárnak bármelyik utcáján menjünk most végig, jó számú házakat találunk, melyek akkor nem léteztek.

IV.

Mivel ez ugy is kevés embert érdekel, csak néhány akkor nem létező házat említek.

A főtéren nem létezett a mostani Rhédey, Jósika, Teleki-ház. A közép-utczában a két Kendeffy-ház, a Bara orvosé gondolom, már megvolt, mert, ha nem csalódom, 1801-ben épült. A monostor-utczában a redout-terem, Jósika később Bethlen, s a Mikes-ház, a Torda utczában, szén-utczában s más helyeken egész sereg épület, mely most a városnak polgáriasodottabb tekintetet ad. Többek közt a Bethlen Domonkos és Wesselényi-ház, a színház, laktanya és sok csinos major és kert a külső magyar-utczában s külső monostor-utczában; az egészen új épületeket s a protestans egyházat nem is említve.

Az utcák s terek majdnem kövezetlenek valának, itt-ott lépcsőnkint elhelyezett kövekkel, melyeken magát az éjvivándor egyensúlyozta: a világításnak hire sem lévén.

A gyermeki visszaemlékezésekbe edzett képek egyike az öreg Békési, miként lóbitázik, egy lámpással kezében ezeken a nyakmentő köveken. Szerfelett kövér öreg ur volt, ki mindig páhogott.

Kolozsvár tehát azon időben, melyről itt szólok, kisebb, setétebb, kezdetlegesebb volt mint most, s hasztalan! az ember ott mégis jól találta magát.

E varázserő a kolozsvári nép eleveenségében s kedélyességében létezett, s ha visszagondolok ama sok gátoros fedelű házra, melynek kupakja ódon fejkötőhöz hasonlított, s a vidám napokra,

melyeket ott az emberek átéltek, nem merem mondani, hogy a most már csinosulásnak indult kis város boldogabb, mint a régi.

A tanuló ifjuság is sok elevenséget hozott az ottani életbe. A katolikus, reformált s unitárius tanodák ifjusága, bizonyos jelleget viselt, mely lassacskán valami conventionalis egyenlőségnek adott helyet, mely nem igen pótolta ki amazt.

A katolikus convictus és semináriumban két külön alapítvány következtében, többen a szegényebb rendű ifjak közül, egyenruhát viseltek: az egyik alapítványé setét kéket, erdélyiesen szederjest, a másik világos zöldet; hogy ezen öltözetek magyarszabásuak voltak, nem is kell említeni. A reformatus collegiumban a tulajdonképi deákok fekete tógában jártak, melyek hosszú atilákhoz hasonlítottak, az unitáriusok pedig szederjes mentékben fekete bárányszőrrel s háromszegű kalapokkal igen sokban hasonlítottak a szász polgárokhoz, kik ősidők óta nemzeti viseletünket fogadták el, s bölcs fejeiket is a magyar kucsma helyett csak később koronázták meg a papos tripartitummal. Mind a három felekezetű deákságnak volt egy kis mellékeve is: hihető hogy a most általánossá vált gúnynevek a collegiumokból szivárogtak át a társadalmi életbe. A katolikusokat bocsánat! kopóknak, a protestánsokat sóczéknak, alkalmasint a latin socius socie szóból, mert akkor még a protestánsok a latin S betűt magyarosan mondák ki; végre az unitáriusokat berbécseknek.

Multság a vendégszerető magán házakon kívül igen kevés volt; nyilvános tánczvigalmak csak ritkán. A Rhédei-házban volt a színház, melyben Kocsi, Kocsiné, Székely, Székelyné, Jancsó, később aztán mások és jobbak, de többnyire vándormadarak minőségében működtek, adván vígjátékokat, herosi és másféle drámákat: mint Makfalvi Sarolta, bohózatokat is, például Piko herczeget és Jutka Perzsit s opera-pótlékul a Csörgő sapkát.

Csak az Isten s ők tudják, a szegény színészek, miként valának képesek a magyar színészet e csecsemőkorában tengeni.

Wesselényi Miklós az öreg s Horváth Dániel voltak a legélénkebb pártolók és jégtörők.

Ellenben magán házaknál, főleg farsang idején, ki nem fogyott a multság.

Valami elevenebbet s kedvesebbet az akkori tánczvigalmaknál alig lehet gondolni.

A legszebb házat a kormányzó csinálta miként mondani

szokás, kinek erre a szép és tágas Bánfy-palotában legtöbb helye is volt.

Bánfy György, nem feledve az arányokat, fejedelmi módon élt. Cselédjei bérruhájának minden varrásán paszamánt, húszárai ragyogtak az aranytól, mindig hat lovon járt, s most is látom a szép öreg urat kényelmes hintójában ülve titkárával, ki neki kocsizás közben felolvasott.

Szobái ó divat szerént vörös selyem-damaszttal, erdélyiesen kamukával voltak kárpitozva, melyeket fehér és aranyléczek kerítettek.

Butorzata, csillárai, velencei tükrei, nagy mérvű családi képei s ezek közt a szerencsétlen, pompás Bánfy Dienesé, öszhangzásban valának a díszes falkárpitokkal.

Engemet atyám gyakran elvitt e társaságokba, melyeknek eleven képe él visszaemlékezéseimben. Ennek köszönhetem azt is, hogy ügyetlenebb fiatalságunk egy némelyikének féltékenységét az ugynevezett parquett-lázt, melyet a felsőbb körök büszkeségével s az ég tudja mi minden álmódott dolgokkal szoktak indokolni, – azaz a nagyvilágtól, miveltebb köröktől s ildényektől rettegést, nem örököltem; mert valamint a legfelsőbbekben, úgy minden más becsületes társaságban igen jól tudtam mulatni. E részben merem állítani, hogy Pesten, például, igen kevés ember volt, ki annyi fokozatú társaságba járt volna mint én, ki a parquett-láz alapjának mindig a hiuságot és ügyetlenséget tartottam.

Azon erdélyi öreg urak számára, kik az én irigylendő zöld öreg koromat elérték, néhány alakot ecsetelek le, melyek itt, mellettem állnak, mintha élnének.

Maga a kormányzó középtermetű férfiú volt, s még ez időben látszott rajta, hogy fiatal korában igen szép ember lehetett. Öltözete többnyire elől németesen kikerekített hosszú mente volt, gazdag arany, vagy színes himzésekkel, a legtöbbször setét színű bársony, mert ez időben már a jó régi magyar mente pactizált a német frakkal, de csak az öreg uraknál. Utolsó példányát egy ily ildomos mentének 1834-ben láttam egy szász követen Régius uron. Pompás gyerek volt benne! annyit mondhatok.

Bánfy György porozott fővel járt, s a czopf és vuklik (boucles) sem hiányoztak. Ünnepies alkalmakkor oldalán egy igen kis kardocska egyensúlyozta magát, melylyel aligha mást, mint mézes kalácsból készült törököt vágthatott volna le ő excellentiája.

Társalgása igen kellemes és nyájas volt, olykor talpra esett ötletekkel fűszerezve.

Neje gr. Palm Jozéfa, inkább kis, mint középtermű nő, soha, még legfiatalabb korában sem lehetett szép: tökéletes orosz képe volt, egy kis orrocskával, de eleven parancsoló szemekkel.

Egészben véve a legtekintélyesebb hölgyek egyike, kit csak gondolni lehet, tökéletes urhölgy, a magas porozott hajéktól kezdve az igen szép kis keskeny lábáig.

Magyarul keveset és feltűnő német kiejtéssel beszélt, németül tévéver bécsiesen, de francziául igen jól és szépen.

Mikor pompás magyar öltözetében megjelent termeiben, körözve a legszebb családtól egész Erdélyben s vendégei mind-egyikének valami időszeréntit, olykor kellemest tudott mondani, az ember feledte vonásait s megszerette. Talán jelen korunkban többeket meg fog lepni, ha mondom, hogy a fiatal leányok és nők mindig kezet csókoltak gr. Bánfynének, pedig ez így volt, míg Maximilian főherceg látogatván meg egyszer Kolozsvárt, a grófnő restelni kezdte a dolgot s lemondott róla.

Szépnek mondtam családját és méltán: fiai József, György, Ferencz gyönyörű fiatal emberek voltak. Dienes kevesebbé szép, de igen jól termett, s aki öltözetének csinosága s olykor különczsége miatt később még a bécsi udvarnál is feltűnt.

Leányai közül az idősb, később Thurn és Taxis grófné, többet hasonlított anyjához mint atyjához, de fiatal korában az ismeretes beauté du diable okozta, hogy kedves vidám jelenet volt. A fiatalabb Jozéfa, valódi angyalnak mondható, mind képességfe, mind kedélyre, mind eszére.

Erdély kevés ily kedves teremtséssel birt. Ifjan halt meg, visszatért jókor az angyalok közé, ékesen és tisztán, miként jött; ara volt pedig, gróf Eszterházi Lajos arája.

A családot igen-igen sok csapás érte, a minő fényes helyzetet foglalt el egykor Erdélyben, ugy enyészett el lassanként öröm, vagyon, dicsőség és élet.

Valami végzetes volt e kitűnő család sorsán. Ismeretes dolog: gróf Bánfy György protestáns volt s Mária Theresia korában tért át katolikus vallásra.

Krónikusaink állítása szerint Barcsay Ákos a fejedelem mindazokat kitagadta örökségéből, kik a reformatus vallást elhagyják. Barcsay Ágnes pedig gr. Bánfy Dienesné az ily családokat megátkozta. Én saját érzésem szerint minden átkot, legyen föltételes vagy nem, alávalóságnak tartok s annak semmi

erőt nem tulajdonítok. – De vannak, kik a Bánfy György sorsában a Nemesis kezét látják. Mikor az öregek meghaltak, már – az erdélyi arányt véve, – a hercegi vagyon olvadozni kezdett. Az urfiak később urak – aránytalanul sokat költöttek; igaz, hogy urak voltak mind végig.

József legtovább élt, aligha a 80 évet meg nem haladta; de nőtlen maradott egész életében, ki őt a szép Bonczhidán meglátogatta, annak eszébe juthattak a régi magyar urak mind udvariasságra, mind vendégszeretetre. Élete utolsó évében életbért húzott, b. később gr. Bánfy Miklóstól Bonczhida mostani birtokosától.

György, a legdelibb s legszebb mindegyik közül, 28 éves korában tábornok volt. 26 éves korában mint a hősiessé Hessen-Homburg-huszárok ezredese, Aspernnél nagyon kitüntette magát.

Ugy látszik, érdemeit nem eléggé tudták az illetők méltányolni, ez elkeserítette, odahagyta a katonaságot s öreg napjait Kolozsvárt töltötte, míg csapás csapást érven s vagyona majdnem végkép kiapadván, egy gonosz óra lepte meg a 70 éves öreget s a vízbe ölte magát.

Ferencz igen fiatal korában őrnagy volt a dzsidásoknál s Olaszthonban Arcolénál elesett a Bonaparte tábornok hősiessége által híressé vált arcolei hid közelében, az egyedüli s egyetlen az egész ezredből.

Később, mikor katona életemre jövend a sor, egy vérjegosztó találkozásomról e kitünő, általánosan szeretett fiatal törzstiszttel fogok szólni.

Bánfy Ferencznek neje a legcsinosabb fiatal hölgyek egyike, gr. Henckel porosz születésű volt, s gondolom, most is él házában.

Dienes agg kort ért, s Bécsben békesen halt meg, bájos neje, most már koros hölgy, gr. Schirnding kisasszony volt, orosz születésű.

Gróf Thurnné, öreg napjaira a nádorné ő fönösége udvarmesternéje, szerencsétlen házasságban élt. Igen mivel nő volt, s csendesen aludt el az Urban. Sokszor meglátogattam Budán öreg napjaiban, s társalgását mindvégig élvezetesnek találtam. Igaz, hogy a szép aranjú napok elmúltak, de társalgásában vissza tudta azokat idézni. Sok kedély volt e nőben, kár hogy jobb kezekbe nem jutott első ifjúsága.

De folytassuk az emlékezetemben maradott képeket, előre-bocsájtva, hogy én ezeknek rajzában nem fogok, sem rangi sem krónologiai rendet tartani.

Sétálgatok a szépen világított termekben, s miként valaki-vel találkozom, levázolom őt.

Ime itt sétálgat mindjárt egy erdélyi eredetiség, bonyhai gr. Bethlen Farkas, kit Erdélyben párizsi Bethlen Farkasnak neveztek.

Soha sem láttam magyar embert, talán az öreg b. Domokost kivéve, ki úgy hasonlított volna francziához mint gr. Bethlen Farkas, ki igen tisztos kinézésű öreg ur volt. Annyira szeretett francziául társalogni, hogy mindenkit francziául szólított meg, miből aztán olykor igen mulatságos qui pro quok származtak.

Egykor mint fiatal hadfi, Bonyhán voltam, ezredemnek, a savoy dragonyosoknak egyik kapitányával, igen jó kedvű urral, Petz nevűvel.

Gr. Bethlen Farkas ebéd után a jó századost egy ablakmélyedésbe belebzevén, elkezdte neki beszélni, hogy mikor ő Párizsban volt, a király, XVI-ik Lajos, azt kérdezte tőle, ha azon gr. Bethlen-e, kinek Erdélyben híres ménese van? s hogy aztán erre azt felelte, hogy több Bethlennek van ménese, s ezek egyike ő is.

Mindezt a gróf, Petz századosnak francziául beszélte el, ki nem tudott francziául, s azért, nehogy a gróf mulatságát zavarja, csak olykor kiáltott fel: comment? s egyszer, még pedig igen roszkor: c'est impossible! – Erre aztán a gróf tűzbe jött, megtámadván a századost, hogy őt hazug embernek tartja, míg végre Petz hahotára fakadt, s megvallotta, hogy az egész társalgásból egy kukkot sem értett.

Gr. Bethlen Farkasné, a legszebb nők egyike volt Erdélyben, s ez még késő öregségében is látszott.

Szép, nagyon szép két leányáról, gr. Traunnéról és b. Kemény Ferencznéról, ez uttal nem irok, azt hiszem, akkor, a mikor Bonyhán voltam, még nem születtek.

De menjünk tovább. Itt jó a kormányzónak, kit akkor mindenki gubernátornak nevezett, pohos rövidlátású cukrásza, Jeán ur ünnepélyes fekete frakkban, fehér nyakkendővel, porozott fővel s egy vékony czopfocskával, mely nagyon hasonlított az egérfarkhoz, kezében kerek ezüst tálczával, mely tele volt apró pohárkával. – Épen most tölt egy pohárkába rosólist, orrával majdnem a poharat érve, b. Naláczy Józsefnek.

E b. Naláczy Erdélyben híres, eszes ember volt, nagy olvasottsággal birt, s a tekintélyek egyikének tartatott. Elég magas, igen barna ur, állítólag szabad kőmives, miként azt

főnebb említettem. – Szerfelett kedves öreg ur volt, s természetesen, mint a többi, ő is magyarosan öltözve, porozott fővel.

Nem messze tőle pár életes matronával társalgott gr. Bethlen Gergely, e jellege a grand seigneurnek, szép, méltóságos öreg ur, s atyámnak jó barátja.

Hanem most jő egy nevezetesség, jelölül annak, hogy a Bánfy-háznál a tudós és jeles férfiak mindig szívesen látott vendégek valának; ez nem más, mint dr. Fortini, jogtanár, a kolozsvári lyceumnál.

Ennél egy-egy eredetibb ember meg nem fordult Erdélyben. Igen jó és híres tanító volt, s oly tekintély, kitől kétséges törvényesetekben tanácsot és véleményt is kértek az illetők.

Egyébiránt tökéletes XVIII-dik századi jelenet. Mindig németes, ó divatu frakkban járt, rémséges hosszú mellénnyel, térdig érő bugyogóban, s fehér harisnyákkal.

Ősz haját soha nem porozta, az, a menyinyiben telt, hátra volt fésülve, s igen hosszú, majdnem földig érő, nagyon vékony czopfban végződött.

Többnyire setétszinü öltözetéhez keskeny fehér bőrtoku gyiklesöt viselt, s fején nagy mérvü háromszegü kalapot, melylyel most legyezte magát. Mulatságai közé tartozott, hosszú nádpálczája végére egy zsemlét szurni, azzal az utca ebeket megkínálni, s aztán jót koppantani az orrukra, az utczagyerkőczék nagy mulatságára.

Keveset beszélt, nézett jobbra, balra, s aztán ha valakit megszólított, ezt mindenki megkülönböztetésnek vette.

Ezuttal atyámmal találkozván, azonnal latin társalgást kezdett vele.

Atyám ez időben legszebb férfiukorában volt s igen deli jelenet bármely társaságban. Ismeretes volt egyébiránt egész Erdélyben vendégszeretete- s választékos öltözetei- s háztartásáról, és arról, hogy igen jól ombre-ezik, és igen szerencsétlenül fározik.

Vidám ember levén, igen szerencsés ötletekkel és szép miveltséggel, miként már mondtam, nagyon szerették, még Fortini is, ki igen gyéren osztogatta kegyeit.

Az akkori élet képének kiegészítésére feljegyzem itt atyám egyik öltözetét, mely elevenen megmaradt emlékezetemben, s melynek leírása annál rövidebb, mivel finom fekete vigonyból volt az egész; mente, dolmány, nadrág, szép ódon aranyozott vert ezüstötvvel, széles, négysoros dióbél arany mente-lánczczal,

roppant aquamarinnal közepén, s egy török karddal, melyet később én örököltem.

Lássunk már most két ellentétet gr. Kemény Farkast és b. Kemény Farkast. – Gr. Kemény Farkas igen gazdag erdélyi mágnás, férfiás tekintetű öreg ur volt. Eszes ember, de ki keveset beszélt, egyébiránt barna, éles, kijelölt vonásokkal. Báró Kemény Farkas ellenben, a legnőiesebb tekintetű koros férfiú volt, kit valaha láttam, s emlékeztetett nagyban XIV. Lajos francia királynak igen öregkori simára borotvált vénasszonyi képére. Megjegyzem itt közben, hogy b. Kemény Farkas később, a grófi ág kihalván, grófi czimet nyert, s hogy fia gr. Kemény József, atyjának sokban ellentéte, Erdély legkitünőbb s legmiveltebb férfiai egyike volt, kiről el lehet mondani, hogy a tudományoknak élt csak.

Egyébiránt 1834-ben mint az ellenzék kiváló tagja s jeles, tüzes szónok is kitüntette magát.

De térjünk vissza atyjához, kin az öltözet csak amugy csüggött, s kinek nyakkendője szándékosan, csak igen igen könnyen és tágon volt nyaka körül vetve; öltözete egyébiránt magyar szabású volt, világos vadgalambszinü, ódon gombokkal, s haja kissé zilált, rövid czopfócskával. E mellett b. Kemény Farkas fehér- és rózsaszinre festette magát, sőt kékre is, tudniillik ereit arczán s kezein. Kimondhatlan nevetséges jelenet volt, pedig, kik közléről ismerték, eszes és olvasott embernek mondták.

Később egyszer Aranyos-Lónán, akkor öcsém, b. Jósika Imre birtokán mulatván, b. Kemény Farkas mint szomszéd, mert Gerenden lakott, meglátogatott. Hintójába hat apró tüzes erdélyi ló volt fogva, mindegyik tollbokkrétával (fiocchi) fején. Az öreg báró, mint fejedelmi vérből származott ur, azt hitte, hogy e fejedelmi lókésségre teljes joga van. Már ekkor öltözete is megváltozott, széles karamú tollaskalapot viselt és spanyol köpenykét vállán.

Jeles magyar gazdasszony volt; különösen valami orvos-ságos rozsólist készített ő maga, hideg uton, miként állítá; izleltem, s annyit mondhatok, hogy igazán orvosságos volt, és sokban hasonlított az öreg dr. Bara kámforos mixtúrájához. Ezen kívül tarka füstölőt is tudott csinálni.

Ha élne, ajánlanám a magyar gazdasszonyok lapjába, pompás vezérczikkeket irhatna az orvosságos rozsólisról, aztán bajuszt sem viselt, egy kis fejkötő pedig meg nem ölte volna ő méltóságát.

A hölgyek ki nem állhatták. Gr. Petkyné, az utolsóelőtti gr. Petkynek első, nem jelenben élő, neje; igen eszes, nagyon mivel, de kissé gunyorra hajlandó urhölgy, b. Kemény Farkast minornak nevezte, mit értett ez által, nem tudom, de gyakran hallottam, mert p. Gul, ki közben szólván, pár évig atyám nevelője is volt, a grófnő egyetlen fiát, Jánost, vulgó Mukit, az utolsó gr. Petkyt is nevelte, s gyakran elvitt engemet az öreg grófnéhez, ki iránt valódi kegyelettel viseltetett. Mennyiben találta el a grófnő a dolgot a minorral? nem vitatom, hanem annyi igaz, hogy ily taplós, hizni indult, pápaszemes vén és fiatal minor, még itt-ott, habár kivételesen, tényfereg ez árva világban.

Az ifju gróf is gyakran meglátogatta régi nevelőjét, s ilyenkor mindig vitatkoztak, többnyire a prosodiáról s a hangsúlyról.

Ez időben Kolozsvártt egy sületlen énekes bohózatot adtak elég gyakran, a Csörgösipkát, s Petky ebből idézett egy-egy verset és dalt. A többi közt ezt is: «Mi báthori vidéki szegény parasztok», «Jövünk ti hozzátok ha befogadtok.» sat.

P. Gul azt állította, hogy e dalban a hangsúly borzasztó, s hogy a parasztok és befogadtok nem járja együtt.

Ezen aztán egy óráig is elvitatkoztak. Én mint olyan gyarló gyermek, azt az észrevételt tettem erre, hogy e polemiában a diadal, p. Gulnak egy Hánzi nevű kis kanári madarát illeti; mivel az éneke ez is meggajdulván, az utolsó szó mindig az övé volt. Igaz, hogy semmit sem mondott; de hiszen, minden gondolkozó ember tudja, hogy ez mit sem tesz csak egészség legyen. E még fiatal gr. Petkynek rövid élete is regény volt, még pedig szerencsétlen, mely a Mühlbach Luiza cs. k. regényeire emlékeztett. No de nem akarok a st. Simon és Casanova hibájába esni, s nem pletykálok.

Volt a Bánfy-háznál ez időben egy francia emigrans abbé, ki Auxereuből származott, s Erdélyben rekedt meg.

Ez is egészen a XVIII-dik századra emlékeztetett, s valószínűbbé musqué volt, a classicus papi hajékkal, mely hátul kereken megfeküdte nyakát, s be volt botrányosan porozva; elől két fehér gyolcs lebbentyűvel s ezüstcsatos cipőekkel.

A Bánfy-háznál szerették: igaz hogy meghaladta a 40 évet, s a francziák csak e korban kezdenek szeretetreméltók lenni, így mondják.

Számláljak még többet elő? Talán még néhányat; aztán új időszakot kezdünk.

A tekintélyesebb urak egyike ez időben gr. Nemes Ádám, nagyon kedves, szelid öreg ur volt, gyönyörűséges szép nejevel, b. Bornemisza születésével.

A gróf ritka példája volt az önzéstelen becsületességnek; mert oly hivatalban, hol mások meggazdagodtak volna, ő inkább vesztett mint nyert. Nehány évig Bécsben az ugynevezett Einlösungs- und Tilgungs-Deputatio-nak volt elnöke. Rémséges sok pénz forgott kezei között, de csakis forgott, nem ragadott oda semmi. Később 1834-ben az erdélyi emlékezetes országgyűlésnek elnöke volt, s általánosan szerették. A csintalan ifjuság elnevezte őt az öreg miszerintnek, mivel párszor a hogy helyett szokása ellen miszerintet mondott.

Azon időben, t. i. gyermekkoromban, kellemes kinézésű ur volt.

Idézzünk fel még ama régi időből egy egészen sajátos uri embert, különczöt, monománt, a mint tetszik, minden esetre olyan férfiut, ki majd mindenben eltért a szokástól. Ez b. Naláczai István volt, nagyon mivel, olvasott, igen elmés ember, de a kinek élete szépecskén elpárolgott, anélkül, hogy annak maga, vagy más hasznát vette volna. Középtermetű, barna ur volt ez, karcsu, s egyelőre oly mozgékony mint a minő rest öreg napjaira. Szabályos, értelmes vonásai voltak, de többnyire az által csinált magából madárvázat, hogy, nem tudni mi okon, haját, szakálát kitepte. Kevés emberről kerengett annyi adoma, mint róla, melyekben, megvallom izléstelenségemet, sohasem tudtam valami nagy elmeélt találni. Hanem aztán magam is nevettem rajta.

A többi közt b. Naláczai Istvánnak igen sok vesződsége volt az örményekkel, alkalmasint fizetetlen árjegyzékek miatt. Egy alkalommal aztán executióra került a dolog, s b. Naláczai egy magánlevelet irt a kormányzéknek, guberniumnak, mintha valami jó pajtásának írta.

Volt akkor a kormányzéknel egy Theil nevű, nem tudom, tanácsos vagy titkár, és egy félszemű ur is, talán ez is titkár.

Báró Naláczai tehát ilyen módon fejezte ki magát:

«Kedves gubernium! a gubernium egy particulájától (Theil) vettem egy levelet, melynek következtében ezennel az örmény uraknak tartozásom fejében assignálom Grányza nevű cigányvajdámát a purdékkal együtt, mert ennél kedvesebbet nem tehetek; minekutána akár nyughatatlanságukat vesszük, mely hasonlít a kényesőhöz, akár czifra nyelvüket, a cigány és örmény nemzet között a legnagyobb atyafiság van.»

Igy folyt a levél, melyet azzal fejezett be, hogy ama fél-szemü titkárt köszöntötte, mint magánlevélben szokás.

Egyszer valami ismerője a kolozsvári téren találkozott b. Naláczival, ki gyors léptekkel haladott két torzonborz oláh után, kik rémséges nagy vadsertést czipeltek előtte.

– Hova sietsz ugy barátom? – kérdé az ismerős.

– Megyek – ugymond – X referenshez, peres dolgaimban; látod ott elől azt a zöldgalléros embert, ki egy őzet visz a hátán?

– Igen!

– No lásd, én meg ezzel a disznóval megyek, majd meg-lássuk, melyik győz?

Olykor aztán verseket is irt a nak-nek nemből; például:

«Ejnye János, be hijános az idő,
Háborodik, zavarodik Küküllő.»

Csak arra emlékezem, hogy a következő strófában a rímet e két szó képezte: gombostó, vasfütő.

Egy verse, a Caenotaphium nyomtatva is megjelent, nagyon rococo volt biz az.

E jó ur végnapjait előbb szeszélyből, később kényszerűség-ből könyvekkel körülrakogatott ágyban töltötte, melyből fel sem kelt többé.

Nalácziról s az örményekről jut az öreg gróf Wass Miklós, gróf Wass Imre sógoromnak atyja eszembe; ez is ritkaság volt, de más nemben.

A jó cseresznyéről hires Császáriban lakott egy alházban; s habár gazdag ember volt, alacsony, tapaszos szobában.

Igen elevenen emlékezem az öreg urra, kit egyszer neve-lőmmel Holsmayval meglátogattam.

Nagyon tanult s igen olvasott férfiú volt, különösen a latin classicus irodalomban; de csak annak hitt, a mit olvasott, minden egyéb legkevésbé sem érdekelte, s az újabb írókat tudatlanoknak nevezte.

Egész életében magyarosan járt, s többnyire ugyanazon színekben; volt neki kevéssel övén alul érő barna, elől kikere-kített bárányprémes mentéje, sötétkék mellénye s nadrága, mindez maga zsinórája, s magas bagaria csizmája.

Igen jól lehetett az öreg urral mulatni, igaz, hogy a nevelő-ket, jószágigazgatókat, szolgabirákat mindig kendnek szólította s ha tehette, szépen kikapott rajtuk.

Neki is, mint Naláczinak, sok baja volt az örményekkel, kiket soha sem nevezett másképp, még írásban is, mint haruczok-

nak s gámbeczeknek; miért állítólag az akkori örmények igen nehezteltek; mit jelent e két szó, én bizony nem tudom, de tudom azt, hogy jelenben az örmények annyira haladtak a miveltségben, hogy őket teljes lehetlen a régiekhez hasonlítani.

Akkor ugy ejtették ki a magyar szót, hogy rögtön rá lehetett az örményre ismerni, most szépen és tisztán beszélnek, s van, ki jobban s hibátlanabbul ir, mint sok született magyar; hazafiságban pedig hazánkban akármely fajjal mérkőzhetik.

Wass Miklós egyszer haragjában az egész szamosujvári tanácsot összeharuczozta és gámbeczezte; annyira, hogy a fel-dühödt örmények elégtételért a kormányshékhez folyamodtak, mely ezt rögtön meg is adta nekik, parancsolván gróf Wass Miklósnak, hogy menjen személyesen Szamosujvárra, s kérjen bocsánatot a városbirótól s a tanácstól.

Az öreg ur engedelmeskedett, megjelent a kitüzött napon, s a bocsánatkérés közben annyiszor ismételte: mennyire bánja, hogy a derék tanácsot leharuczozta és gámbeczezte; hogy a biró haragra lobbant, s felkiáltott: no már elég! roszabb az engedelemkérés mint a sértés volt.

Mindamellet, hogy az öreg gróf erszényeért – őt otthon vagy Kolozsvárt látva – az ember egy fekete bankót sem adott volna, uriasan ki tudott magáért tenni, mikor akarta.

Igen nagy tisztelője és bámulója levén József császár lángeszének, egy szép ajándékkal akarta a császárt meglepni. Nem szólt senkinek, hanem igen jeles méneséből 12 tüzes ménlócikót választott ki, s azok kíséretében maga felment Bécsbe.

A császár elfogadta az ajándékot, s a grófnak emlékül egy pompás arany-burnót-szelenczét küldött Lasci minisztere által.

Igen nagy bajába került a hercegnekn, mig a rendőrség segedelmével a grótot valami külvárosi háznak negyedik emeletében fölfedezte.

Lasci alig hitt szemeinek, mikor Wass Miklóst színről színre megpillantotta, ki épen e perczen kenegette hájjal bagaria-csizmáit.

Történt azonban, hogy a herceget a kaland nagyon mulattatta, s szóba elegyedvén a, miként mondtam, igen eszes és tanult gróffal, két hosszú óráig mulatott nála, s mig Bécsben időzött, többször meglátogatta. Az aranyszelenczét magam láttam.

Most fejezzük be a cikket Erdélynek egyik nevezetességével, az általános szeretett sőt elkényeztetett Mártonfi, televér

szék ely, erdélyi püspökkel, a legtisztesebb egyházi urak egyikével, kit valaha láttam.

Szép, szabályos arczu férfiu volt, ki, mint akármely párisi fiatal abbé, porozott fővel járt.

Sokban különbözött a püspök uraktól, miként azokat máshol látjuk.

Nem csak pompás ebédeket adott, hanem tánczvigalmakat is, melyekben a legszeretreméltóbb házigazda volt, anélkül, hogy valaha megtagadja azon méltóságot, mely veleszületettnek látszott.

Mikor aztán vagy maga adott ünnepélyeket, vagy másoknál, különösen gr. Bánffy Györgynél megjelent, világos violaszin bársony-frakkban, hasonló mellényben, s térden alul érő bársonybugyogóban járt, melyek veres harisnyában s aranycsatos czipőkben végződtek, a püspöki kereszt aranylánczon s a brilliantokkal körözött nagy zaphir halászgűrű sohasem hiányzott.

Szerette az ombret, nevezvén azt, miként még most is néhányan, lumbrának, s többnyire a kormányzóne asztalánál játszott.

E derék egyházi urnak igen sok érdeme volt mind vallási, mind irodalmi tekintetben, s annyi igaz, hogy Erdélynek alig volt kedvesebb egyházfeje.

Egy nagy izlési hibáját azonban nem lehet elhallgatni, s ez a régi, pompás gyulafehérvári egyháznak ugynevezett kiigazítása, mely által megható, ódonos tekintetének nagyrészt elvesztette. A püspök a régi faragott köveket, alig hinné valaki, rózsaszinre festette be, s az egyház közepén levő hires Rákóczi-emléket szétbontatta, s annak drága, Olaszországból hozott márvány-oszlopaival a nagy egyháznak oldaloltárait ékesíttette fel, ha ily vandalismust ékesítésnek lehet nevezni.

Egyik főérdeme Mártonfinak a fehérvári nevezetes és sok ritkaságot, különösen kéziratot tartalmazó könyvtár, melyet senki sem gazdagított inkább, mint ő.

Nevezhetnék még igen sokat az akkori urakból, de ez nagyon egyhanguvá tenné emlékirataimat; ezért a nagyeszű, de szennyes kinézésű tehetős b. Kemény Simont is csak megemlítem.

Elég vegyes volt a társaság, miként látjuk, hanem a mostani elemek közül mégis hiányzott néhány. Én csak egy párt akarok itt felemlíteni.

Egy jeles francia utazó azt állítja, hogy a legnagyobb

curiosum, a mit Ausztráliában látott, a felgazdagodott, pénz-magra szert tett és aztán dandivá változott chinai munkás.

Az ily dandikké változott chinézerek akkor még a ritkaságok közé tartoztak, habár e kecses faj egészen akkor sem hiányzott.

De tagadhatlan, hogy távolról sem volt akkor annyi szerencsevadász, annyi bocskorosból lett kaputos, oly elláthatlan serege a minden hivatalt megszálló, olykor igen árva kópéknak, mint most. Nem hiában mondta nem oly igen régen valaki, hogy se baj! ha egy nem vállal hivatalt, akad helyette tiz; én pedig azt mondtam erre a Magyar Sajtóban, hogy nem tiz, hanem száz, no de embere válogatja, – mondák atyáink. Nem létezett akkor még annyi tegnapelőtti nagyságos és méltóságos ur, kin úgy áll az uraság, mint a homlokon a sarkantyú. Hát még azon serege a parancsoló, szabályozó, rendező, tervező, mindenben hibát találó, de erszényt csak másokkal nyitató nagyszájú kópéknak, kik most oly szépen kukorékolnak a kakasüllőn. És a handabanda mesterek, a hathatonkint, mint a pipehur termő lángezek, nagy politikusok! Ha akadt egy-egy ily magát posirozó, miként a francia mondja, de mit akkor úgy fejeztek ki, hogy magát positurába teszi, vagy ágál, azt mondták az emberek, hogy kalantos; mennyi van most ilyen a nyegle tudóstól kezdve az öntudatos libácskákig.

No de elég, ne szólj szám, nem fáj fejem!

Az idő telt, gyermekéveim haladtak, mint a börvény s nefelejcs közt csergedező ér, mig a világ korszakot alkotó rázkodtatásokon ment keresztül.

Szükség-e mondanom, amit a XVIII-ik század utolsó évei hoztak? a francia forradalmat, a Bourbon-ház elestét, s azon bámulatos hadjáratokat, melyekben egy Bonaparte, Moreau, Kleber, Massena s mások nevei áthangoztak az egész világon?

Oly korszak volt ez, minőhöz hasonlót a világtörténelem nem ismer, s ki, miként igénytelen személyem e korszakot eleitől kezdve minden viszontagságain, meglepetésein, vesztésein s dicsőségén keresztül átélte, bármi egyszerű szerepben is, vagy épen semmi szerepben: elmondhatja, hogy kevés ember élt annyit.

Oly idők voltak ezek, hogy senki sem bámulhat rajta, ha még oly vásott fiu is, mint én, e nagy idők varázsát érezte.

Nem tudom, ugy van-e ez most is, miként akkor volt; de annyi igaz, hogy az akkori gyermekkor s a fiatalság évei, nagy reményekkel, s tegyük hozzá, nagy ábrándokkal szövetkeztek.

A légben volt valami, ami még a gyermeknek is susogta, hogy elmúlt azon kor, hol az ifju csak azért él, azért tanul, azért fut és fárad, hogy napról napra éljen. Ugy tetszett, mintha mind-egyik mögött valami sejtett nagy remény, vagy végczél állna, s a XIX. század jó előre már csudákkal kecsegtetné az embereket.

Serdülő korom.

I.

Miként a tisztelt olvasó látta, eddig nagyrészt gyermeki visszaemlékezéseimet jegyeztem föl, s ezeknek bizony csekély érdekük van, főleg nem erdélyi olvasóra, – fontosságuk pedig semmi.

Mindazáltal ez igen természetes, 5–10 éves buksi nem sokat foglalkozik mással, mint azon kis világgal, mely őt körözi. Már pedig e kis hálósipkás élet mellett, épen gyermekkoromban, egy más, a világtörténelemben, miként mondám, egyedül álló korszak kezdett kifejlenni, melynek főbb mozzanatait annál kevésbbé szabad mellőznöm, mivel épen ez időben töltöttem be a tiz évet, második grammatista voltam, s így nagy ember, a mi világos.

Aztán most, mikor nyolcz éves világhírű művészek, húsz éves Homéroszok és Pindárok vannak, a Praxiteleseket és Phidiásokat nem is említve; követelhetem, hogy rólam, mint már tiz éves urfiról, – mások azt mondták, hogy finak; el-higyjék, mikép a nagy eseményekről is hallottam fülhegygyel valamit. Annál is inkább pedig, mert habár a vihar, mely Európa felett eltombolt, Erdélyt közvetlen csak annyiban érdekelte, hogy a pázmás eső, miként Erdélyben nevezik, oda is elsodrott valami rémséges fekete bankófergeteget, mely aztán hegyet völgyet betöltött s később annyira kiképezte magát, hogy egy történészünk tanusága szerint 1700 bankó forintért 100 teljes értékű ezüst forintot kapott; aztán volt éhség, insur-rectio, devaluatio, katonafogdosás, sok egyéb kellemekekkel együtt, habár mindez rendre-rendre jött s nem egyszerre.

Hogy pedig nem csak tekintélyes gyermekkoromnál fogva, hanem mint írástudó is észlelhettem valamit, világos abból, hogy: meg ne ijedjenek önök! első munkámat csakugyan tiz éves koromban irtam. Czime: «Hollósi János» volt, és ez a Hollósi János magam valék. Tartalma e remekműnek az volt, hogy gr. Haller Ignác pajtásommal s iskolatársammal szépecskén megszöktünk a convictusból – csak a könyvben persze, s

azután megindultunk azon erős feltétellel, hogy Párisig meg nem állunk. Azonban pater Gul, ki munkámban a nyírfaoldalról s a scutica révén volt ecsetelve, ráakadt ez irodalmi kincsre, s még mielőtt tovább értünk volna Nagyváradnál, elkobozta és megsemmisítette azt, komolyan kiejelentvén, hogy asinus vagyok. E minőségben léptem az írói pályára.

*

Elmondom tehát emlékezetemből s nem segédkönyvek után, nem is mint történész, hanem mint krónikus, a mit most, az igaz, mindenki tudhat, de azért még sem mindenki tud.

1804-ben, mikor én a kolozsvári convictusba jöttem, nem csak Európa, hanem hazánk is nagy rázkodtatásokon esett keresztül, hogy ujak ériék, melyeknek vége aztán elláthatlan legyen.

József császár a sirban pihent, idők s gondok, végnapjaiban annyira ránehezedtek, hogy következetes és kitartó jelleme daczára – egy tollvonása eltörölte mindazt, amit több jó akarattal mint szerencsével teremtett.

Atyám kedvencztárgyai közé tartozott e korszak, mely ugyszólván az egész országot átvillanyozta, s az ismeretes magyar vérmességet oly reményekre bátorította, melyek egészen és úgy, miként azt a jobbak ohajtották, sohasem teljesült.

A József császár által alkalmazott hivatalnokok közül a kisebb rendűek régen eltávoztak, habár néhány gros bonné megmaradt, s még darabig szerepelt.

Különösen gróf Niczky főszköz s egyik legtevékenyebb előmozdítója az ugynevezett József császár rendszerének; a még elég fiatal gróf Zichy Károly, az országbíró, és Ürményi József, a királyi személynök.

1795-ben azonban II. Ferencz római császár s magyar király a hazában közkedvességü Sándor főherczeg nádornak szerencsétlen, erőszakos halála után, az örökösen emlékezetes József főherczeget akarván nádornak, az azt ellenző Zichy Károlynak kiadták az utat, s őt követte Ürményi és gróf Haller is a főszereplők egyike.

A nádor mellé a gácsországi kormányzó gróf Majláth József jött, mint királyi tavernicus, miután akkor a hivatalnokokat latinul czimezték; e hivatal a harmadik országbáróság, az első a judex curiae – országbíró, a második a horvátországi bán.

Hogy e nagy változás után, mely az országot már a II. Leopold trónralépésekor érte, rend és szabályosság a közügyekben még nem volt, s az államgép inkább dőcögött mint ment, ennek a most elmondottak mellett a francia háború is volt oka, mely már három év óta változó szerencsével folyt, s az országnak sok vérébe és pénzébe került, anélkül azonban, hogy még ez időben a hazában magában ellenséges csapatok jelentek volna meg.

De a koczka hamar megfordult, egy még igen fiatal francia tábornok, Bonaparte, átvevén az olaszországi francia sereg vezényletét, az eddig is mindig kétes hadszerencse, elhatározottan az osztrák császár és szárdíniai szövetséges király serege ellen fordult.

A történelem feladata e rövid, legalább egyrésze fényes, a másokra, ha nem is szerencsés, de nagy vitézséggel folytatott hadjárat leírása; mit annál inkább mellőzhetünk, mivel alig van hadjárat, melyet főleg a francziák, annyiszor leirtak volna.

Az eredmény az lön, hogy Szardínia rövid hadszünet után békét kötött, az ausztriai császár pedig Lombardiából kiszorított.

Bonaparte, a híres négyszeg legfélelmesb várát, Mantuát ostromolta hova épen ez időben Wurmser sietett, de sikerül-e az ostromtól megmenteni, ez igen kétes volt.

Ez lett hazánkra nézve egyike azon válságos és veszedelmes korszakoknak, hol minden erejét s áldozatkészségét elő kellett venni, hogy az államot fenyegető végveszélyt elhárítsa.

A király az országgyűlést hívta össze, s ez nov. 9-én 1796-ban együtt is volt.

Az ország ellen nem lehetett panasz, s mit értettek azon időben a nem adózó magyar urak e szó alatt: subsidium – segély, – ki fog tetszeni, ha csak néhányat nevezünk meg, kik a kormány segítségére siettek. Ezek közt a primás herczeg Batthyáni, egy maga 50,000 forintot adott s 1000 embert állított ki, a kalocsai érsek Kolonics s az egri püspök Eszterházy egyenkint 24,000 forintot, herczeg Eszterházy Miklós 15,000 köből zabot, s így mindenki, a ki csak tehette, ezüstöt, pénzt, buzát, zabot; úgy hogy a háborúra összegyűlt segélyt az akkor élők 14 millió p. forintra becsülték. Ezenkívül az insurrectióval együtt mintegy 115,000 embert állított ki az ország.

Meg kell jegyezni pedig, hogy az országban ez időben már sok elégtelenség volt. Nem akartam itt, mint már igen gyakran, utoljára alig 15 év előtt részletesen leirt Martinovics-féle

összeesküvést fölhozni, melybe, a legélénkebb vizsgálat eredménye után ítélve, mindössze 43 ember elegendett, s melynek következtében négyen, az alvezérek: Hajnóczy József, Laczkovics János, Szentmarjai Ferencz és gr. Sigray Jakab, az összeesküvés bevallott fejével Martinoviccsal együtt fejüket vesztették.

Mindez rettenetes hevélyt okozott az országban. Fodor József és Királyi József megtudván hogy őket már nyomozzák, öngyilkosokká lőnek.

A legtöbbnek a király megkegyelmezett, habár hosszabb rövidebb ideig be voltak zárva, a többi közt irodalmunk ujra teremtője Kazinczy Ferencz is.

E roppant hatásu eseményhez még azt is kell tenni; hogy az országban igen kevés pénz volt, s a Campo Formioi békével senki sem volt megelégedve; mert a kissé előbbre látók jókor eltaláltak, hogy e béke is, már a micsodás, sokáig nem tarthat.

Ugy látszik, hogy a régi prófétáknak jobb szemük volt mint a mostaniaknak; mert csakugyan 1799-ben kezdetét vette a második francia háboru, még mindig a francia köztársaság ellen.

Uj segélyre, uj áldozatokra volt pénzben, vérben szükség, s az ország nem késett ekkor is az uralkodó vágyait teljesíteni.

E második francia háboru, bár közvetlen sem Magyarsem Erdélyországot nem érintette, nagy lelkesedést gerjesztett a két országban; mert egyelőre igen előnyösen folyt, mit itt hiven rendszeremhez, csak röviden érintek, hogy az olvasót a korral ismertessem meg.

Károly főherczeg Németországban sok szerencsével vívott, s a francziákat átszorította a Rajnán. – Kray osztrák tábornok pár csatát nyert Verona s Legnionánál, miközben az orosz segély a híres Suvarov vezénylete alatt megérkezvén, az orosz tábornok vette át a két császári sereg fővezérséget s Krayt Mantua ostromára küldötte, ki e bevehetlennek hirdetett várat, – hol van ilyen? bevette, mig Suvarov a francziákat Piemont és Lombardiából kiszorította.

A dicsőség rövid ideig tartott, a jövő 1800. évi hadjáratban mindaz el lón vesztve, mit az első nyereségül hozott. Az oroszok szépen haza sétálgattak, Károly főherczeg, a legkitünőbb, még Napoleon által is méltánylott hadvezér, eltávozott a hadseregtől, s a derék, de ez uttal elátkozottan szerencsétlen Kray vette át a fővezérséget.

Franciaország leghiresebb vezérei egyikével állt szemközt, Moreauval, ki őt folytonosan nyomva, az osztrák határokig szorította.

Ekkor történt valami egészen váratlan, miről a bécsi Hofkriegersath nem is álmodott. Franciaország első consula Bonaparte, mint Hannibal egykor, átkelt hadosztályával az alpokon, az osztrák hadsereg háta mögé került, s a híres Marengói csatában elhatározott győzedelmet vőn.

Az osztrák tábornok egy százsz, – Melas nevű, egyébiránt híres katona, fegyverszünetet lőn kénytelen kötni, s felső Olaszországot Mantuáig az ifju consulnak engedni.

Miként láttuk, még mindeddig, s ennyi harcz s részint veszteség és áldozat daczára Magyar- és Erdélyország nem látott ellenséget.

Innen van, mire, igaz hogy valamivel később, de szintoly hasonló zajos időkben, még emlékezem, hogy Erdélyben annyira hasonlított minden a békéhez, mintha egy katonánk sem állna ellenség előtt.

Az emberek mulattak, Kolozsvár, főleg farsang idején, a régi volt, s a háborura legfelébb annyi emlékeztetett engemet gyermeki észszel, hogy a fellegvárban néhány francia fogoly volt, s atyámnak e foglyok közül Szurdokon egy igen ügyes fiatal kertésze Darrigard nevű, ki rémséges hiperbolákkal szólt hazájáról.

Hogy az éltesek és éltesebbek jobban érezték e harczias és a békés idők közt a különbséget, magában értetik.

De folytatom s bevégzem, hogy az 1804. évhez érjek, mely akkori gyermekéletemben némileg korszakot képezett.

*

Az ellentét az én jelentéktelen életem s a roppant horderejű világesemények közt oly szédítően nagy, hogy elég, ha felemlitem, mit hozott e nagy idő a világnak, s mi maradt ebből mint saját életemre befolyó nekem, az akkor tiz éves gyermeknek.

A francia forradalom s az 500-ak szétesztelésével Európa egy megrázkodtató zökkenés után más szintoly nevezetes korszakba lépett.

Napoleon Bonaparte, főleg az őt szintugy bámuló, mint imádó hadsereg egyenes befolyása s azon nyomások egyike által, melyek később s főleg korunkban oly egészen ismeretesekké váltak; miként láttuk, a francia köztársaság egyik consulává, az elsővé választatott.

Ki az embereket s viszonyokat ismerte, s kinek nem volt hájog a szemén, azonnal átláthatta, ki légyen az első személy a triászban s kinek erélye, dicsvágya, sok tekintetben lángesze, fogja a más kettőt majdnem nullificálni.

Emlékezem igen jól, hogy ez időben Bonaparte neve az egész világ ajkain lebegett, s hogy miként e coloss ledülte után jóval később, az 1850-es években, Napoleon Lajosról, épen ugy akkor Bonaparte Napoleonról, mindenki előre mondta, hogy magát császárnak fogja kikiáltani.

Átalában oly döbrentő hasonlatossága van az akkori hangulatnak s a korunkban átéltnék phasisai közt, hogy a kinek eleven emlékezőtehetsége van, mintegy kísérteti menetként látja a két nagyszerű korszaknak jeleneteit maga előtt elvonulni.

Részletekbe átmenve igen könnyű volna e párvonalat, constatirozni, miként most mondják.

Két császárság keletkezett, egy elenyészett. A régi Bourbon-dynastia tagjai elszéledtek Európában, s helyettük egy egészen új emelkedett az ódon királyságból, feudalis intézvényeivel, önkényével, csillagos és keresztes uraival, s ama nyomoruságos seregével a maitresseknek s kalapos hölgyeknek, kiket annyi költő megénekelt; az új császárság emelte fel büszkén, úgy szólván diadalmenetközben fejét; s míg sokan aranyhegyekről s arkadiai korról álmodoztak; lassanként minden egyensúlyozni kezdte magát, s az ember őshibáival és gyöngeségeivel, maga előidézte a nyomást és önkényt, melyet Franciaország örökös bálványa a gloire sem kiálthatott tul.

Mindazáltal tagadhatlan, hogy a császárság új aristokratiaja s az a sok szerencsevadász, olykor lángész, máskor szerencsefia vagy épen iparlovag, ki olykor pinczérségből egész a koronáig felbirkózott, s mindazok, kik a korszak nagy emberének árnyában gyarapodtak és tenyésztek, igen meg valának sorsukkal elégedve.

Egy másik császárság, mely egyszerre előállt, mint Minerva az öreg Jupiter homlokából, az osztrák császárság, II. Ferencz római császár – a rómainak nevezett régen már nem római – szent birodalomnak császára, elesvén az ódon tróntól, nem akart lejjebb szállni s kevesebb lenni mint a mi volt, s önerejéből s önakaratából mint I. Ferencz osztrák császárnak kiáltatta ki magát.

E két nagy hatalom közt folyt hadjáratok s a félig kényszerű békesség, melyet a bájos császárlány Mária Luiza keze forrasztott össze: egészen sajátos viszonyokat keletkeztettek,

melyeknek gyökérszálaikat nagy feladat a diplomatikai s politikai bonyolódásokon átkísérni.

A ki tudja, hogy Austria- s Franciaország közt a Mazarin korától óta a versengés szintugy mint az ellenszenv pillanatig sem csökkent, s ezt később a szerencsétlen Mária Antoinette keze s befolyása sem szüntette meg: előre jósolhatta, a mi mindez óráig megczáfolhatlanul áll; hogy a két császárság közt a diplomatikai courtoisie, s a folytonos ragaszkodás és be- és kikerülés daczára a vetély fenmaradt, miként mindez óriág fenn is van. Ismerek egy igen tekintélyes német urat, ki merőben állítja, hogy ezen állapot mindaddig fenn is marad, nem lehet az másként! míg Németország egy fő alatt nem egyesül, s a francia állammal szemközt egész sereg szétvált érdekű kisebb, nagyobb állam helyett egy compact erős hatalom, 40,000,000 német, tehát a legértelmesebb nép, mint együttes alkotmányosan működő gép nem áll, melylyel aztán még Franciaországnak sem leend tanácsos ujjat huzni.

II. Ferencz római császárból, miként láttuk, I. Ferencz osztrák császár lett, s igy a két császárság ma, mikor ezt írom, körülbelül 60 éves, nem több; azzal a lényeges különbséggel, hogy ebből a 60 évből a francia császárság részére, a restauratio s d'Orleansok egész uralkodási korszaka kivonandó.

Ha voltak is, kik ekkor már sejtették, hogy ez ideiglenes béke és nyugalom annyi harcz és vesződség után sem fog sokáig fenmaradni; aligha volt valaki, ki mindazt elő merte volna jósolni, mi csak néhány év mulva bekövetkezett.

A katonaság soha sem volt oly harczias vagy oly harczra-vágyó mint e korszakban, s ama gyors, álomszerű emelkedése, főleg a hadi képességeknek, mely ez időben Franciaországban napi renden volt, nálunk is visszahatott, s én emlékezem jól, hogy oskolatársaim közt a legtöbb katonai pályára vágyott, miként később sokan azt is választották.

Én ez évben a kolozsvári convictusba jöttem, az egyedüli fivéreim közt, s Gul tanár kezei közé, kiről már felebb szoltam.

Két szobánk volt, egy dolgozó-szoba, melyet nevelőm maga használt, hol vendégeket fogadott, s hova olykor visszavonult, ha valami érdekes olvasmánya volt; a másik háló- és dolgozó-szoba, melyben a tanár ur is magas olaszfal mögött pihente ki a nap hevélyeit, s hol én is egy keskeny fenyőágyon, szalmazsákon, egyetlen párnán háltam, egyszerű paplannal takaródtam, inasunk egy hórihorgas, 25 éves grammatista-iskolatársam, igen simplex frater, kerekas ágyban aludt, míg

pater Gulnak, miként őt neveztük, kedves kis énekes kanári madara, a hajnal első sugárral fellármázott minket.

Nyolcz órától tizig iskolába mentem, aztán az egyházba, hol a coeleste liliomot nagy tüzzel énekeltem; mert csudáson szép és hajlékony hangom volt, nevelőm bámulási tárgya, melyet később 14 éves koromban egyszerre úgy elvesztettem, mintha sohasem lett volna, 12 órakor pontban lesétálgattunk a refectoriumba, hol két osztály volt, az első a paterék és jobban fizetők számára, s egy hosszú a másodrendű tanulóké.

Volt aztán szemközt az első asztallal egy szószék, erkelyalaku, hol valaki az élteőbb tanulók közül, sovár tekintetet vetve a párolgó tálakra, felolvasott, de a mire senki sem ügyelt, én legalább soha sem.

Hét órakor aztán volt az estebéd, s ez után az olvasó elmondása, végre a lefekvés.

Ételünk elég volt, de, főleg a jó konyhához szokottakra nézve, nagyon selejtes, a többi közt volt a szakácsnak egy kedvencz étele, melynek ize most is a számban van. Iszonyu csemege, annyit mondhatok! katonabékből apított valami pogácsaalakban, igen gyanus színű mártással.

Mondtam már, hogy tanulásom ellen nem lehetett kifogás, habár az egész convictusban senkit sem büntettek annyit mint engemet; pater Gul ezt capacitacionak nevezte. Igaza volt, nagyon capiáltam a dolgot.

Legfőbb mulatságom az volt, hogy ebéd után, főleg vasárnap, kedden és csötörtökön, a velem egykorú gyermekeket a convictus udvarán összegyűjtöttem, s mint magam fővezér, katonásdit játszottam, miből páter Gul azt hozta ki: hogy sok van életemben, mi a Bonaparte ifjuságára emlékeztet.

Elhittem persze; – most azonban nekem ez olyan összehasonlításnak tetszik – mint a mikor egy Szilágyi nevű protestans tanár, kit, nem tudom mi okon, tanítványai Kukli Szilágyinak neveztek el, azt állította, hogy ő nagyban hasonlít Homeroszhoz – quia – miként mondta – quandumque post prandium dormito, ugy hiszem, élczeskedett az öreg ur.

Az első praemium s első eminentia mindig az enyim volt; habár nem egyszer kaptunk ketten első praemiumot és első eminentiát.

Vetélytársaim, gróf Mikes Antal, később fiatalon elhalt huszárszázados, igen csinos fiu, gr. Haller Ignác, kit már említettem, gróf Haller Ferencznek, főherczeg Albrecht adlatúsának, és Lajosnak – a hazafiságáról s eszéről ismeretes férfiu-

nak – fivére. Ezen gr. Haller Ignácban hajónagy és csillagvizsgáló veszett el, mert nem csak minden könyvét tele rajzolta horgonyt lebocsátó hajókkal, – hanem az oskolapadokat is.

Ez évben jelent meg egy kis verses munka, szerzője neve nem jut eszembe, mely nekem volt ajánlva.

Soha sem találják ki önök tisztelt olvasóim, mi volt az én főérdemem? – megmondom: az, hogy Miklósnak neveznek, mint Zrínyi Miklóst.

Pár verse megmaradt emlékezetemben, mely az akkori harczias kort jellemzi, s mely így hangzott:

Despota földig esel,
Francia bőre fesel!

Világos, hogy az ujdon uj francia császárról volt szó.

Kolozsvártt akkor igen jeles tanítók voltak, főleg a hazafias piaristák közt. Gul, Gegő, Koros, Horváth, és többen a világiak közt, a már említett eredetiség Fortini, és a vegytan akkor híres tanára, nevelőmnnek Gulnak benső barátja, Moger, igen kegyes jó uram.

Az élet is Kolozsvártt ez időben nem sokat változott, épen oly vidám, kedélyes és kicsinységéhez mérve zajos volt, mint Nagy-Szebenben lágy és unalmas, habár télben egy igen kedves magyar grófi család lakott ott, melyről még később mondandok valamit.

Hogy egy kis képét adjam az akkori tréfáknak, előrántok néhányat ezek közül emlékezetemből: ezeknek csak mint életrajzoknak van egy kis összehasonlítási érdekük, de ez megvan.

Télben a szokott, többnyire kivilágos kiviradtig tartó táncmultságokat, ebédeket, estélyeket, napi renden levő kártyázásokat, különösen a fárót csak említve, a kolozsvári tehetős uraknak két kedvencz multságok volt: télben a nagy és czifra szánkázások, s az álczás menetek táncvizgalmakkor.

Egy ily szánkázás igen szép szemlét nyújtott s én még most is látom atyámat, ki az ily szánkázások alkalmával a vezér szánban ült valami szép hölgygel.

Elől atyámnak veres egyenruhás, lovas czigány zenekara haladott. Ezek után két igen czifra huszára lovagolt, setétkék mentékben, veres nadrág és csáköval, tele csillogó – arany-paszamánttal, a szánba legtöbbsnyire négy ló volt fogva, s atyám mindenkép kitett magáért, híres volt e részben egész Erdélyben.

Hogy a többi szánok sem maradtak hátra, nem is kell említeni.

Az ily szánkázásokat aztán táncz vagy vacsora kísérte, s főleg a fiatalság pompásan mulatott.

Álczás menetekről szólván fenebb, egyike ezeknek a többi közt igen elevenen megmaradt emlékezetemben. Az eszme Horváth Dánieltől jött, s a menet, Phryxust és Hellét ábrázolta, miként usznak – a rémséges berbécson – meglehet hogy kos volt – a tengeren át.

Ott volt a három tulvilági ítélő mester Minos, Radamantos és Eacus, ültek szépen hosszú kenderszakálukkal egy barlangban, s jobbra tőlök három igen kedves szép fiatal párka, guzsalylyal, orsóval s egy szabó-ollóval, sok apró istennel együtt, kik közt a legtöbbször pödört bajusza volt.

Az egész azonban igen jól ütött ki: én – a személyek közt – csak Hellére emlékezem: ez Horváth Dánielné gr. Lázár Éva volt.

Az öltözetek ez időben nem voltak többé magyarosok, legalább azon általános magyar szellem, mely első gyermekkori emlékeimben magát lerajzolja, ki kell mondanom, hogy a lehető legnevetségesebb s rosszabb izlésű divatnak adott helyet; melyről itt korrajzi érdekből fogok valamit mondani. Valami szerencsétlen regényíró hasznát veheti valamikor – es gehört auch zur Kulturgeschichte – mondja dr. Stöpselmayer.

A mentét és dolmányt az a kedves frakk pótolta ki, melyben az ember oly annyira hasonlít a barázdabillegtetőhöz. Ekkor tájban ez öltöny elől oly igen rövid volt, hogy az embernek szíve betüszterint a nadrágába került. Magas egyenes gallérral, mely fölül egy ujjnyi bársonyszegélylyel birt. Ehez aztán igen magasán kötött, többnyire fehér nyakkendő járult, roppant csokorral, és kemény inggallérokkal.

A nadrág majd hónaljig ért, és szűk volt, végződván nem igen magas hegyes órru csizmákba. Ezekről írta aztán egy akkori fűzfapoéta – exuito viganó profundas – és ajánlotta versét – amico perone sturione eleganter proviso.

Egy ekint öltözött úrfiakból álló társaságban megtörtént, hogy a sarkantyuk, mert ezek el nem maradtak, a hölgyek szűk ruháiba, a csizmák hosszú, hegyes, fölfelé konkorodott orrai pedig egymásba horgolódtak.

Világosan emlékezem, hogy ez időben egy ismeretes ur azt állította, hogy még ennél választékosabb divat nem létezett.

Ilyen az izlés, aztán tessék róla vitatkozni.

II.

A katonaság is sokban áldozata lón e sajátos divatnak: mente, frakk, colett, mind oly rövidek voltak, hogy az alsó ember legkisebb arányban sem volt a felsővel. Képzeljünk ehhez magas csákókat, akkora tollbokkrétákkal, melyekre husz kappannak tolla alig volt elég, két ujjnyi taréju dragonyos-sisakokat, és oly gránátössüvegeket, melyek tökéletesen hasonlítottak a támlás székhez.

Ezt tartották akkor szépnek. Emlékezem, hogy atyámnak volt egy régiebb frankfurti journálja, s ebben egy kép, mely a Zaubert-Flötében Zoroastro ő kegyelmének diadalmenetét ábrázolta: még pedig mind vertagados (verdigályos), miként akkor mondták – hölgyekkel, mi meglepően hasonlított a mostani crinolinokhoz. – Mennyit neveltünk e képen! – Ki gondolta volna akkor, hogy vagy 60 év múlva a mi hölgyeink is ily Papagénák és Páminák lesznek.

Ünnepélyes alkalmakkor azonban a magyar öltözet a felebb irt modorban csuffá téve – átalánosan divatozott. Nekem volt egy vadgalambszinü ezüstkészülettel, fejemen lapított kalappal, ékes finak voltam benne, annyi áll. Eitem e harmadik, negyedik ciclusába esik az 1809-ki insurrectio, mely atyámnak igen sok pénzébe került, miután sokat tartott azon valóban szép ezredről, melyről, mint szintén az insurrectióról is felebb röviden szoltam.

Atyám kedvenczét, Rozália nővéremet mindig magával vitte, és az a tiszta nyeresége maradt, hogy soha életében nem volt sem vidámbb, sem egészségesebb.

B. Wesselényi István azt állította atyámról, ki soha sem volt katona, hogy oly kész törzstiszt, mintha soha egyéb sem lett volna, csak katona.

Én jelen voltam a kolozsvári téren (piacson), mikor atyám az ezredet átadta b. Wesselényinek s megvallom, hogy ha atyám csak egyet szolt volna, tüstént ott hagytam volna pater Gult és felcsaptam volna huszárnak.

Atyámnak egy mogyorópej lova volt, Bolha nevü, a legszébb állatok egyike, melyet csak gondolni lehet, de oly hamis, hogy csak atyám ülhetette meg. Most is látom atyámat, ki, miként már mondtam, igen csinos férfiu volt, kék huszáröltözetében fergeteget képező csákótollával az ezred előtt elnyargalni. Ez is

azon gyermekkori képek egyike, melyek magukat beedzették emlékezetemben.

Pater Gul nevelőm, ki mellettem állt, azt képzelvén, hogy az iskolában van, felkiáltott: bene! praestanter!

Az ezred azonban nem látott ellenséget soha, mikor már csatakészen indulóban volt, megérkezett ama panaszos békék egyike, melyek napjainkban már a ritkaság érdekével sem bírnak.

Jött aztán elég váratlanul egy más malaszt. Az egész osztrák államban az ugynevezett fekete bankók oly arányt értek el, hogy nem sokat engedtek a hirhedt franczia assignatáknak. Egyszerre, épen sokadalom (országos vásár) volt Kolozsvártt, a katonaság mozgásba jött, mintha valami parádéra készült volna, volt is parádé, de nem volt köszönet benne. A ki reggel 100,000 forinttal költ fel ágyából – igaz, hogy nem sok ilyen volt, – egyszerre azt vette észre, hogy a 100,000-ból lett 20,000 – forint? – ah dehogy! hanem Einlösungschein.

Hogyan fogadták a kolozsváriak e csudálatos összezsugorodását ama kedves bankóknak? – Igen kedélyesen. A katonáknak nem kellett sem löni, sem szuronyt szegezni, elmentek szépen haza s a világ csendesén forgott tengelyei körül.

A vásárban sok sáfrányos és gyolcsos tót volt. Senki sem vette e catastrophát oly egykedvűen, mint ez élelmes nép. A helyett, hogy, mint a legtöbb kereskedő, még Szentpéteri Lukácsot, Kapdebot és Gyertyánfit sem kivéve, azt hitték, hogy a bolt rájuk szakad, s adták a mijek volt ahogy kérték, addig az élelmes sáfrányosok megtartván hideg vérüket, pompás vásárt csináltak s megrakodva bankókkal tértek vissza a zabföldre és a zsámiskához. Pénz, pénz! gondolta a tót, jobb ha van nekem 5 helyett egy, de a melyért amaz ötöt mindig megadják, mint ha visszaviszem a portékámat, hogy aztán ne én verjem meg a feleségemet, hanem ő engemet. Leginkább dühöngtek, de csak szép csendesén és ildomosan a tőkepénzesek és hitelezők. No, de volt is miért, mert úgy jártak, mint a ki narancsot kölcsönöz, és barabojt kap vissza.

Ha akkor előláthatták volna, mi lesz abból a Wallis-féle Einlösungscheinből – voltak, kik Auslösungschein-nak nevezték, – és később az Anticipationscheinből?!

De a gondviselés úgy intézkedett és igen bölcsen tette, hogy az ember, még a proféta is (a mostaniakat értem), azt se tudja, a mi holnap történik.

III.

Ez időben a vacatiót Mihálczfalván töltöttük Küküllő-megyében, a kecségék és tokok honában.

Mihálczfalva igen szép, valódi francia jellegű vidékben fekszik, közel Erdély egyik legregényesebb fekvésű helységéhez Gáldhoz, Obrázsa szomszédságában, hol épen ez időben gr. Eszterházi János, kedves szép matrona nejével, két leányával s két fiával Dienessel és Lászlóval mulatott. Ugyanazzal, ki a muzeumot oly becses pénz- és éremgyűjteménnyel ajándékozta meg. A grófhölgyek idősbike később herceg Ruzsopolinak neje lón, ki nejének halála után bibornokká lett.

Mihálczfalván az udvar és udvarház egy régi temetőnek helyiségén áll: talán ez az oka, hogy Erdélyben kevés hely van, melyről annyi monda lenne forgásban a nép közt.

Egyikéről e mondáknak irtam később Bájvirág című első novellámat, hol kis emberek jelennek meg, s valami földalatti ország van festve. De nem csak e mesében inkább mint novellában – szereplő törpécskékről mondázik a nép, hanem az udvari kertben sétálgató kísértetekről is.

Mikor atyámnak a cselédek egyike halásápadtan beszélte, hogy éjfélkor látta, hogy egy menet – igen apró, pár hüvelyknyi magas emberekből – vonul át az ebédlőn, az abból nyíló kis kápolnába tűnven el; atyám azzal vetett véget a dolognak, hogy a cselédnek more patrio 25-öt ígért, nem forintot, – ha még egyszer ilyesmit lát.

Azonban egy áll, hogy Mihálczfalván magam is igen furcsa dolgoknak voltam tanuja.

Egyszer rémséges zakotát hallottunk már késő este az egyik szobában, s mikor oda benyitottunk: egy egész sereg foglyot találtunk abban, kik az ablakot betörvén, ott egy szögletben huzták meg magukat atyámnak nagy multságára.

Igen gyakran történt az is, hogy a lakház egyik szöglet-szobájában, hol esténként atyám mindnyájunkat maga körül gyűjtött s aztán kártyázott, egyszerre csak valami csurgást hallottunk, mintha a víz épen a szoba padolata alatt keresne magának utat a szabadba.

Mí, a fiak, Mihálczfalvát leginkább az annyira kedves Eszterházi-család szomszédságáért s különösen jó barátaink s pajtasaink Eszterházi Dienes és Lászlóért szerettük oly nagyon.

A nevelők is akkor pater Mihálcz és a jeles későbbi apát és kolozsvári népész Szabó jól találták magukat együtt.

Az Eszterházi-ifjak nagy madarászok és vadászok voltak, mi pedig mindenben mulatságot találtunk s igen gyakran voltunk együtt.

Emlékezem, hogy egykor öcsémmel Imrével átlovagolván Obrázsára, utközben összevesztünk valami semmiségen, s lóháton birkozni kezdtünk, egyik a másikat akarván lerántani a nyeregből. E közben a lovak a zajra elvadultak s elragadtak minket. Így érkeztünk sebes vágatva s még mindig czibálván egymást Obrázsára, míg atyámnak egy dániai lovászmestere a mi két lesodort veres sipkánkkal nyargalt utánunk.

A zajra az egész grófi család kifutott az udvarra, s minket épen egészségesen megpillantván, hahotára fakadt: mi pedig rémségesen elpudeáltuk magunkat.

Volt atyámnak ez időben Mihálczfalván egy Benkő nevű keskeny hórihorgos gazdatisztje, udvarbirája, miként Erdélyben mondják, ki igen sokat tartott öles termetéről s a festészetet, már a micsodást, kedvelvén, ispánját, egy kis emberkét, magával együtt lerajzolta a léczes kerítés faloszlopaira, úgy pedig, hogy az ispán épen csizmaszáráig ért. Egyébiránt, ha minket várt, mindennemű meglepetésekkel ügyekezett atyám kedvét megnyerni. Atyám ezekre csak nevetett, ritkán jövéen Mihálczfalvára, nem bánta, hogy Benkő uram tele festett mindent orosz lányokkal és sárkányokkal.

Emlékszem, hogy valahányszor Mihálczfalvára érkeztünk, atyám első szavai ezek voltak: Domine Benkő, beütött a mennykő!

*

Így érkezett meg szép csendesen az 1811-dik év, hires, pompás üstökösével s még hiresebb jó borával. E nagyszerű üstököst is Mihálczfalván láttam; hol az egész háznál ez évben én voltam a legboldogabb ember.

Ugyanis, be nem töltvén még egészen a 17 évet, elértem hő vágyamat s atyám beleegyezett, hogy katona legyek, s már nővéreim és Charlotte kisasszony nagyon működtek kiállításon.

Mióta gondolkozni tudok, a katonaság volt szenvedélyem: s ha a kedélyes hét nagy X helyett fiatal volnék, most sem lennék egyéb mint katona.

Hogy fogalmát adjam annak, mit neveztek akkoron, az

oly gazdag urak is a minő atyám volt, kikészítésnek: elmondom, minő aristocratiai fénnyel érkeztem meg Repszre (Kőhalom) az erdélyi fundus regiusba, derék hősies ezredesem b. Gabelkofenhez, ki ez időben a herczeg savojai Eugenius nevet örökösen viselő szép dragonyosezredet vezényelte s a legnépszerűbb s tiszteltebb ezredesek egyike volt az egész hadseregben s atyámnak igen jó barátja.

Volt nekem két diákkori nadrágom, egy vadgalambszinű, mely magyar öltözékemhez tartozott, s melyről az ezüst paszomántot lefejtették s kék zsinórral pótolták ki, s egy sötétszürke; volt aztán egy fecskefarku barna frakkom is és egy kaputból rövidített szürke spencerem. Kaptam hazulról 5, mondd öt inget, melyeket a Mamsel (nevelőnő) és nővéreim szabtak és varrtak, s minőket jelenben legfőlebb hálóingnek lehetne használni stb. kimondható és kimondhatlan. Ehez járult egy felleghajtó köpeny s egy bőrönd, vulgo párnazsák.

Ebbe az egész ruhatár belefért, ágyneművel, egy klarinettel s egy fuvolával együtt.

Mikor aztán századomhoz a II. majorhoz Zwei-hez érkeztem, s főhadnagyom Forster előtt némi büszkeséggel kitártam kincseimet, ez hahotára fakadt, s felkiáltott: «Na höhren sie! der Herr Papa hat sich nicht sehr angestrengt.»

De ez engemet le nem hangolt, s dicsekedve mondtam, hogy atyámtól havonkint 150 forintot kapok. Ez volt 30 forintoscska, még pedig Einlösung-Scheinban.

Természetűl jó kedvvel levén megáldva, s mivel szenvedélyesen szerettem a katonaságot, igen jól találtam magamat ezen egyébiránt igen jeles ezredben, hol sok erdélyi szolgált; épen ez időben: például gróf Bethlen Ferencz, a legcsinosabb tiszték egyike, pajtásom Zsombory, Simény és Szerafin, ez utóbbi szász, igen kedves fiu, hadfiak mindhárman és többen.

Az ezred legkitűnőbb tisztjei egyike volt Klosius százados, szász eredetű, magyar nemes, kinek volt később alkalmam hideg vérét az ágyúk dörgése közt bámulni.

Kevés ember volt a szolgálattal annyira megelégedve, mint én. Aztán az egyenruhát is szerettem; nekem volt talán az első hoszszu dereku colettem az ezredben, mert csak ez időben lón e változás behozva; aztán már a sisakok magas taréjt kaptak, s mindenesetre elláthatlanul csinosabban néztek ki, mint a csak öt évvel ezelőttiek.

Nekem mint hadfinak (cadet) azon ritka szerencsém jutott, hogy nem kellett a földészekkel egy szobában laknom.

Állomásom ez időben Nagy-Sink volt (Gross-Schenk), s házigazdám első kaptáju szász földész, a leggorombább saxo, kit valaha láttam. Volt azonban egy csinos, alig 15 éves leánya s egy kedélyes vén felesége, kik mindig a Herr Cordét részén voltak, így neveztek engemet.

Századosom Schalhardt koros férfit s igen derék becsületes uri ember, engemet nagyon szigorúan tartott és igen sokat mustrált, épen mintha kedves atyámtól, vagy pater Gultól tanulta volna. Leginkább meglepett a katonai modorban az, hogy akármivel mentegetőztem, ha valami csinyt tettem, vagy valamit elmulasztottam, mindenre az volt a felelet: «Das ist keine Entschuldigung.»

Legfőbb csinyem pedig, egész alázattal bevallom, az volt, hogy századosom ellenszenveiben nem osztottam.

Volt ez időben Nagy-Sinken egy igen derék királybíró, s ennek igen kedves neje, kik velem egészen úgy bántak, mint gyermekkel, igazán az is voltam, s kik iránt én épen olyan rokonszenvet éreztem, mint aminő ellenszenvet századosom; – bizonyos élelmzési viták következtében. – Ha aztán századosom, a ki szemközt lakott a királybíróval, rajtaért, hogy az elég alacsony alház ablakán át a királybírónéval beszélgetek, azonnal megkaptam a leczkét s egy hosszú sermo által felvilágosítottam az esprit du corps-ról, mely abból áll, hogy a cadetnak nem szabad ott udvarolgatni, hol a százados nem udvarolgat; azt ugyan nem mondták, hogy ott sem szabad, hol ő udvarol; pedig ez is áll.

Azokban ez nem volt az egyedüli összeütköző kő, mert a szász népésznek is egy igen szép és kedves leánykája volt, aztán a század sebészének egy hasonlóul igen csinos nejecskéje, s a ki tudja, hogy egy még alig 17 éves hadfőnök szive minő gyulékony gép, elgondolhatja, hogy gonoszul meggyült a bajom.

Igaz, hogy gyermek voltam, s a hölgyek ha enyelegtek is velem, aligha szépen ki nem nevettek, s így az egész udvarlás nagyon száraz korty volt, de hiában! mindegyikbe egy kissé szerelmes voltam, még a gróbián szász földész leánykája is nyugtalanított.

Hányszor, még pár évvel is azután mondták nekem nem csak Nagy-Sinken, hanem Fogarason is, hová néha elvittek a tiszték magukkal, hogy gyermek vagyok. Igen megneheztem; hanem csak később nyitlak fel az én szemeim s tudtam meg voltaképen, miért vagyok én gyermek. – Ugy-e tisztelt olvasó: si jeunesse savé!

Századosom nekem egy igen szép 16 markos sötét-szürke lovat, szénfekete fővel (Mohrenkopf) jelölt ki, mivel ezredesem azt írta neki, hogy kekker Reiter, azaz: merész lovas vagyok. Gyönyörű állat volt, ha nem tévedem a b. Bornemisza-ménesből.

Mikor ráültem, a ló szép magasan hordván fejét, alig látzottam ki, de bár igen csintalan volt, egyszer sem vágott a földhöz.

Ha én lettem volna Daru, ez volt lovam neve, bocsánatot kérve Jósika Miklóstól e gyöngédtelen szavakért, én magamat bizonyosan a földhöz vágtnak volna, mert nem voltam béketűrő lovas.

Katonaszolgám, Privátdienerem, miként ezt nevezik, egy Biervogel nevű magas száraz cseh-német volt; valódi professor a maga nemében, ki velem eleitől óta úgy bánt, mintha száraz dajkám volna. Igen becsületes, tekintélyes vén katona volt, kit nagyon szerettem, kinek szavára sokat is hallgattam, s nem ártott volna, ha többet is hallgatok.

Oly gyermek voltam, hogy akkortáiban az életet a mulatságos oldalról fogtam fel. Minden mulattatott, a fegyvergyakorlatok, a lovaglás, az egész szolgálat.

Szenvedélylyel játszottam a katonásdit, és perpetuum mobile természetemet magammal hozván az ezredbe, szabad óráimban folytonosan elfoglaltam magamat. Fuvoltam igen keservesen, s a klarinétal is kemény próbára tettem olykor az egész szomszédságot; főhadnagyom könyvtárát igen hamar átolvastam, azután kapuczinusokat gyártottam, ez volt egyik főmulatságom; könnyű kitalálni, hogy ezek időjelölő csuklyás papiros kapuczinusok valának; volt nekem ilyen hat.

Nagy-Sinkről később Widombákra (Weidenbach) jöttem állomásra, Brassó tőszomszédságában. Házi gazdám egy elhízott szász atyafi volt, kitől nagy bajjal kibérlettem egy borzasztó setét kamrát, nem nagyobb mint egy gőzös cabin, és ott étábuliroztam magamat, miként egy Debreczenből került hamburgi magyar bőrgyáros szokta magát kifejezni.

Mikor e gödröt főhadnagyom meglátta, szépen kinevetett vele. No de inkább akartam itt magamban lenni, mint a rémségesen horkoló Hanesz urammal és családjával egy szobában.

Elmentem Brassóba s ott három példányban is megvettem a «Josef und seine Brüder» s a «Wilhelm Tell»-féle képeket. Igen olcsó portéka volt ez. Ezekkel azután magam és a jó Biervogel szépen beragasztottuk az egész kis ház falait, úgy hogy semmi sem látszott belőle.

Szász gazdám végig nézte a műtétet s nehányszor mondta, hogy: na nem bánom, hanem a képek nekem maradnak.

Itt volt aztán keskeny fenyőfa-ágyam, s rajta a szalmazsák, e fölött egy jó vastag brassai pokrócz, lepedő, egy kis ösztövér párna, s a paplan. A falon egy fogas, melyet magam festettem zöldre, s melyen fehér katona-köpenyem, a már említett szürke felleghajtó, kardom, töltéstáskám, pisztolyaim, s az a borzasztó karabély függött, mely utóbbi – nem egyszer zúzta félig össze térdeimet.

Volt aztán egy kis asztal s egy fenyőszék. Hidraulikai sajtóval sem lehetett volna többet e kis lyukba belekényszeríteni.

Nagyon meg voltam szállással elégedve, melyben csak a fácskák s a kendermag-csésze hiányzottak, hogy egészen kalitkához hasonlítson.

Minden Nagy-Sinken és Fogarason felgyuladt lángjaim igen hamar elpárologtak, már csak azért is, hogy Brassóban a legszebb fiatal 16 éves magyar leánykával ismerkedtem meg, kit az ideig életemben láttam, s újra égtem, még pedig igen nagyon ezuttal.

Alkalmasint ez is azt mondta volna, hogy gyermek vagyok, ha maga is nem lett volna gyermek és szerelmes is kissé.

Talán, míg e gyermekes részletekben tovább mennék, szabad valamit külsőmről is mondani, s e részben elődeim, a régi krónikások példáját követni, mint a többi közt Bethlen Miklóst, ki még azt is elbeszélte, milyen volt ő kegyelmének, – bocsánat! – a lába körme, s kedves negéddel állította, hogy vékony lábai valának, mint a szarvasnak, a magyar ember ezt pipaszárlábnak nevezi. No de azt is mondja ám emlékirataiban, hogy ő egyszer sem csapta meg feleségét; kitünő jó fiú volt!

Halljuk tehát, mert e tárgyat itt egyszer s mindenkorra be akarom végezni, hogy ne legyek kénytelen minduntalan visszatérni.

Ez időben s 19 éves-koromig kiseded sápadt fiú valék, inkább barna mint szőke, sűrű és lágú hajjal. Termetem karcsú volt, s az is maradt, annyira, hogy 20 éves koromban, mint már egyéves százados Bécsben egy pajtásommal azt a tréfát tettük, hogy egy köpczös, mintegy 40 éves százados pajtásomnak kardját, szorosán egymás mellé állván, minden erőtetés nélkül derekainkra csatoltuk, mit e köpczös pajtásunk nagyon savanyu képpel fogadott és soha többé feledni nem tudott.

Vonásaim gömbölyűek, ha szabad mondanom, olyanok

valának, mintha nem lettek volna egészen készen; a leánykák arról dicsértek, hogy jó vagyok. Ez még nem szépség, ha Istentől jó; később aztán, mikor vonásaim kifejlettek s jobb szint kaptam s három hüvelykkel magasabb voltam mint hadfikoromban, mert talán az első halandó valék, ki kapitánykorában is nőtt még, akárhányszor hallottam, hogy igen szép fiu vagyok, még az olasz hölgyek is mondták: bel toco di giovine!

Ezt én annál könnyebben s szerénytelenség nélkül ide irhatom, mivel ez igen régi dolog, s aztán, mert nekem azon sajátságos fatumom volt, hogy sohasem láttam magamat szépségnek. Már pedig, hogy mindig ferdén mutató tükreim lettek volna, ezt nekem épen úgy nem hiszi el senki, mintha valami könyvet irtani volna tele a legsütlelenebb hibákkal, s ezeket egytől egyig a szerencsétlen szedőre fognám.

Már most szép legény voltam-e, miként sok ideig sokan mondták, vagy nem szép, miként én ezt mindez óráig hiszem; annyi áll, hogy sem rút, sem ügyetlen nem lehettem; mert ez sértő állítás volna mindazon szép, okos, olykor kissé libácskahölgyekre nézve, kik udvarlásaimat eltűrték.

Azt mondja erre valaki: hogy hacsak annyi is áll, a mennyit eddig kibeszéltem, persze, senkit sem nevezvén meg, hát én akkor ezen egész élezzakomban nem szerettem. Ez tökéletesen áll. Az ember, főleg ha sokáig él, végre azon meggyőződéshez jut, hogy mélyen, bensőleg, örökösen egy életben csak egyszer lehet szeretni.

Szerelmes lenni, udvarolgatni, olyanokért lángholni, hogy ez néha az abszurdumig megy, egészen más, mint szeretni.

Brassót ezen leirt idő óta nem láttam; mikor én ott állomásoztam, csinos, tiszta város volt, s ki fekvésének elragadó szépségét s általában a régi várromokkal koronázott Bácsaságot (Burzenthall) ismeri, tudhatja, hogy Brassó, mint tiszta város és a melyben igen kedélyes nép lakik, a legkivánatosabb katona-állomások egyike.

Mig Brassóban s vidékén volt századom, nem egyszer tetünk kirándulásokat falura, s mindamellett, hogy szivem Brassóban volt fogva, újra elért régi bajom s megint beleszeretem egy kedves magyar uri ház három gyönyörűséges leányai közül kettőbe egyszerre.

No de ez is elmúlt, mert Brassóból Folyfalvára s onnan a székelyföld egyik legtekintélyesebb falujába, Etédre vándoroltunk.

Itt a sziv pihent, még pedig jó darabig, mig ilyen casusom

volt. Egy kedves, már koros urhölgy, kinek szerfelett szép és érdekes leánya volt, egyébiránt ismeröm, megpillantván engemet Folyfalván az utcán, megállította hintáját, s hívott, hogy üljek be, s menjek vele szép birtokába néhány napra.

– A legnagyobb örömmel! – feleltem, sovár tekintetet vetvén a szép hajadonra, ki csak mosolygott magában, – de erre engedelem kell a századostól.

– Ej az semmi – szólt a nő – igen jól ismerem Schalhardt századost, bizza reám a dolgot, majd eligazítok én mindent.

Be könnyű Katát tánczra vinni!

Annyira hittem a szép szónak, hogy nem szólván senkinek, még a hű Biervogelnek sem, felültem a hintóba, s három egész napot töltöttem igen jól, s azután lángoló szivvel érkeztem vissza Folyfalvára.

Ott ez időben egy igen derék magyar uri család lakott, a Tolnayak, a ház örököse körülbelül az én koromban volt; ezekhez siettem, s ily korban az ember annyira könnyelmű, hogy csak miután ott ebédeltem – jelentettem magamat a századosnál, igen jó kedvvel, mintha minden a legjobb rendben volna.

No de póruljártam, a százados e jelentés nélküli elpárolgást megszökésnek, desertionak nevezte, engemet istenesen lehorodott, kurtavasat is emlegetett, s végre maga is átlátván, hogy az egész nem főbejáró dolog, 12 napi házi-börtönt rendelt, s engemet igen haragosan elutasított.

Ez, egész életemben mindez óráig első és egyetlen fogságom; de 12 nap egy oly perpetuum mobilére, mint én, nem tréfa dolog, ha nem szégyenlettem volna magamat az öreg Biervogel előtt, ki maga is jól megleczkézett, talán sirtam volna.

A két hétből csak három nap lett, századosom megkegyelmezett, alkalmasint azon jó urhölgy kérésére, ki az egész veszélyt okozta.

Volt nekem ez időben még egy furcsa kalandom, melyet annál hitelesebben előadhatok, mivel e kaland részese még él.

Zsombori nevű pajtásomat már említettem. Ez igen szép fiú volt, s Erdélynek egyik legrégebbi ősi, törzsökös és vagyonos családjából. Igen jó pajtások voltunk, hanem mivel én természetemnél fogva heves fiú valék s rögtön tűzbe jöttem, megtörtént egyszer, hogy e becsületes jó pajtásommal, minden igaz ok nélkül, vagy igen sületlen okon összeveszttem. Nem voltunk egy helységben állomáson, hanem igen közel, mintegy félóránnyira egymástól. Én tehát haragomat azáltal nyilvánítottam, hogy Zsombornak egy kesztyűt küldöttem.

Azonnal megértette mit akarok, s rögtön magyarázatot kívánt.

E helyett én neki a két helység közepútján légyottot adtam – még pedig éjféltre.

Zsombory nem is felelt, hanem a kihívást elfogadta, s valamivel éjfél előtt kardot kötött s a sületlen légyottra sietett.

A két helység közt bokros, erdős vidék terült el.

Mikor a helyszínén megjelent, engemet nem talált ott, várt egy jó negyedóráig és azután megboszankodott, gondolván, hogy luddá tettem, s éjfélkor elég setétben az erdőségben hagytam barangolni. Azonban, hogy ottlétének jelét hagyja, a kesztyűt egy fa tövébe elrejtette és haragosan haza ballagott szállására.

Alig kezdett vetközni, mikor én kardosan, sisakosan s magam is igen haragosan benyitottam szobájába, gondolván, hogy ő játszta ki a dolgot.

Én belépvén felkiáltottam: nagyon rosszul jár órád barátom, itt vagyok.

Azonban nem sok szóvita s magyarázat után tisztába jött a dolog s mindketten elneveltük magunkat. E pillanat óta, miként azelőtt is, soha egymásba nem veszünk.

Már pedig ha ama légyotton összeverekedünk, a félsetétben segédek s tanúk nélkül, póruljárhattunk és igen csunyául kifizethettük volna egymást. Mert mindenki, ha valaha párviadala volt, tudhatja, minő tűzbe jó az ember ilyenkor, ha ugy is heves vére van.

Nem sokára ezen éjféli kaland után, melyet mindketten a lehetőségig titkoltunk, jött egy parancs, mely az egész ezredet elragadtatásba hozta, s engemet legalább a hetedik édig emelt.

E parancs az volt, hogy az ezred haladék nélkül készüljön s induljon Gallicziába.

Egyszerre kilátásom volt, a mire annyira vágytam, háborura, s az arany-kardbojtra; mert még mindig hadfi valék.

Gonosz, csikorgó téli idő volt, s ki az 1812-diki télre visszaemlékezik, annak nem szükség, hogy ama gonosz tél szigorúságáról szóljak. Ember-emlékezetre nem volt ilyen.

Ezredünknek az ugynevezett Observations-Corps-hoz kellett csatlakozni; ki azon idők történelmét tudja, s ki ne tudná azt! tudja azt is, hogy ez időben mintegy 30,000 embere az osztrák hadseregnek állt I. Napoleon rendelkezésére, s vett részt ama világhírű hadjáratban, mely Napoleon császár hitelén és erején

az első, de hatalmas csorbát ejtette, s melytől lehet körülbelül csillaga letűntét napolni.

Századomnak első őrmestere, igen tevékeny még fiatal altiszt, épen azon a napon, mikor a parancs megérkezett, Kis-mődön volt valami lakodalmon. A helység neve igen ismeretes, miután Pálffy János az 1848-ki országgyűlésnek egyik elnöke, ottani birtokát a muzeumnak hagyta végrendeletében.

A strázsamesterre elkerülhetlen szükség volt. Én, kinek sarka égett s ki már gondolatban az ágyúkat hallottam dörögni, azonnal ajánlkoztam, hogy előkerítem a földből is.

Lóra ültem, a szellős köpenyben, igazán mondom, hogy azt sem tudtam, hogy hideg van! isteni jó kedvem volt, még az öreg Biervogelt is megöleltem, ki erre azt mondotta: das ist kindisch!

A strázsamestert in dulci jubilo, kissé pikósan, de nem épen tutti, mint a századnál mondták, – találtam egy elég tágas szobában, mely fuladásig tele volt – egy kis gömbölyű székelly menyecskével táncolva.

Mihelyt megpillantott, leültette tánczosnőjét s hozzám sietett.

Megmondtam neki, miről van szó, s azonnal felkötötte kardját s készült odahagyni a vig társaságot.

A lak asszonya őt is engemet is marasztalt, nem használt semmi mentegetődzés, meg kellett mindkettőnknek egy-egy hölgyecskét forgatni, s végre, csak miután az őrmester a sacramentet, én pedig a teremtettem vettem elő, kaphattunk lovainkra.

Sokkal hamarabb, mint az ember gondolná, indult meg ezredünk a leggyilkosabb hidegben, minőről még magamnak sem volt fogalmam, bár a létai havasokban volt párszor alkalmam az angyalokat összehívni.

Nem igen mulattatná a tisztelt olvasót, ha ezen egész hadmenetet leírnám, a katonaeletben tömérdek a változatosság, hanem olykor sok egyhanguság is van.

Csak néhány részletet tehát.

Én e gonosz téli marchenak kis fehér colettemben, ezenfelül szintén fehér spenczerben és katonaköpenyben mentem elé, a hideg sisakkal fejemen és szokott csizmáimban. El lehet gondolni, minő szép mulatság volt ez! minden hadias és harcziás ébergések daczára.

Utunk Besztercze felé vezetett, s így történt, hogy egyik éji állomásunk Bilakon volt. Beszállhattam volna udvarunkba, a gazdatiszt rögtön fel is keresett. Hanem ez nem lett volna

katonás. Azért én egy szász földésznél maradtam, s ott háltam egy szobában az egész családdal; igaz, hogy ez csak négy személyből s egy komondorból állott. Tudva van, hogy a szász atyafiak meg szokták a gyermekek számát határozni.

A gazdatiszt, atyám parancsából, az 1812-ki gyilkos hideg ellen igen pompásan ellátott engemet, mert Beszterczén egy átlátszó könnyü kötött ujjas mellényt vett, melyre csak rá kellett nézni, hogy az embernek a foga vaczogjon.

Itt életemnek egy újabb szenvedés- és nélkülözésteljes szakába lépek át, melynek följegyzése a jövő kötetbe jő, míg majd a darabosa is megérkezik a Hiob-postán.